

FRANCE FILIPIČ

Prije četrdeset godina

Značajno razdoblje konsolidacije KPJ

Protjecali su posljednji mjeseci prije početka drugoga svjetskog rata. Bilo je to vrijeme agonije krhkog mira, već godinama sudbonosno nagrižanog vojnim sudarima i političkim pritiscima na mnogim stranama svijeta, dokrajčenog surovim i dotle nezadrživim diktatom fašističkih sila koje su se u areni međunarodne konfrontacije imperijalističkih interesa pripremale na odlučnu borbu za prevlast u svijetu.

Mada je protest slobodoljubivog čovječanstva pokušavao nadjačati zveckanje oružjem, skrećući pažnju na apsurdnost krvavog obračuna koji je svijetu mogao donijeti jedino zlo i propast, bilo je očito da je svjetski sudar neminovan. Potvrda tome bili su sve zaoštreniji međunarodni položaj i tok zbivanja na svjetskoj pozornici od ožujka do rujna 1939. godine. Tako je između 14. i 16. ožujka 1939. godine zapečaćena sudbina Čehoslovačke Republike: čete rasističke Njemačke zaposjele su češke pokrajine, Češka i Moravska priključene su Njemačkom Reichu kao njegov protektorat, Slovačka je proglašena »nezavisnom« državom, u Pragu se, u trijumfu svoga zavojevačkog pohoda, Hitler izazivački pojavio na Hradčanima; 28. ožujka 1939. godine završen je španjolski građanski rat, i to umarširanjem četa španjolskih nacionalista u Madrid; 7. travnja 1939. godine Italija je zaposjela Albaniju čime su fašističke sile učinile novi korak u zaokruživanju Jugoslavije; japansko-kineski rat, koji je trajao od srpnja 1937. godine, upravo se tih dana sve više razgarao,¹ a zatim se narednih tjedana proširio i na mongolsko-mandžursku granicu, gdje se Japan sukobio s interesima Sovjetskog Saveza,² a zbog spora oko Tientsina, grada s međunarodnim koncesijama, naposljetku, s interesima Engleske, Francuske i Sjedinjenih Američkih Država;³ diljem Evrope

¹ V. »Svetovna zgodovina«, Cankarjeva založba – Naprijed, 1976, poglavlje »Svet med vojnama«.

² Japanski su avioni, 28. svibnja 1939. godine, napali dva aerodroma mongolske vojske. »Vojna na mongolsko-mandžurski meji«, *Edinost* (Maribor), 1. srpanj 1939.

³ Tientsin, grad na Žutom moru, tada s međunarodnim koncesijama, koji je Japan opkolio i blokirao; potkraj srpnja 1939. godine u tom je sporu – u prvom redu između

sve su se češće javljale pojave krajnje fašističke nadmenosti i oholosti: tako je sveukupna svjetska štampa obznanjivala kako je Adolf Hitler, vođa Njemačkog Reicha, potkraj ožujka 1939. godine, na krstarici »Deutschland« pobjednički stigao u Klaipedu (Memel) koji je Litva morala ustupiti Njemačkoj,⁴ dok je Mussolini, talijanski »duce«, na proslavi dvadesetogodišnjice osnivanja fašističkog pokreta u Italiji, u svom govoru izrekao za tadašnje međunarodne prilike vrlo karakterističnu rečenicu: »Riječ mir zvuči poput lažnog novca.«⁵ Sve se više zbijala atmosfera prijetnji i tjeskobnog iščekivanja, čovječanstvo je drhtalo zbog neizvjesnosti. Koliko je apsurdan bio taj položaj, kad je većina čovječanstva priželjkivala slobodu i čeznula za pravednim i čovjeka dostojnim životom, ali u isto vrijeme bila izložena masovnom nasilju i manipuliranju s njenom sviješću!

U tom do maksimuma uznemirenom međunarodnom položaju bilježimo u povijesti KPJ dva značajna događaja: konstituiranje CK KPJ u ožujku, u Bohinjskoj Bistrici, i zemaljsko savjetovanje rukovodećih kadrova KPJ u lipnju, u Tacenu, kraj Ljubljane. Značenje obaju događaja možemo procjenjivati s dva različita gledišta: kao najviši uspon i završetak dužega kontinuiranog razvitka Partije, i kao njezino polazište i pripremu za buduće zadatke i sudbonosna iskušenja u novom razdoblju koje se već podosta određeno najavljivalo u svjetlosti sve više rasplamsanoga svjetlog požara.

Od 1937. godine, otkako je došao na čelo Partije Josip Broz Tito, počeo je proces njezine konsolidacije. Sada su partijska organiziranost i ideološka i politička osposobljenost dostigle onaj razvojni stupanj koji je u odnosu na opći položaj Partije u prilikama tadašnjeg vremena iziskivao temeljitu analizu njezine organizacione strukture, idejnog profila i akcione mobilnosti. Takvu analizu, koja bi ujedno predstavljala verifikaciju dotadašnjeg djelovanja i uputu za budući rad, mogao je dati samo širi krug rukovodećeg partijskog kadra, prekaljen u revolucionarnoj borbi, koji je poznao prilike u Partiji i problematiku djelovanja komunisti u svim jugoslavenskim pokrajinama. Zato je na oba zbora rukovodećeg kadra KPJ bio jedan od glavnih ciljeva rasprave o stanju u Partiji potražiti uzroke zašto partijske organizacije u određenim predjelima države nisu dostigle stupanj općeg razvitka.

Japan i Engleske – postignut sporazum. *Edinost*, 17. lipanj 1939, »Tientsin«, i 29. srpanj 1939, »Od Monakovega do Tokija« (Od Münchena do Tokija). Edvard Kardelj je, 20. lipnja 1939. godine, u mariborskom *Večerniku* (pod šifrom Y) objavio uvodni članak u kojem je napisao: »Tientsin predstavlja, prema tome, dalekoistočni fijasko Chamberlainovog Münchenskog kursa«, a, 25. srpnja 1939, Edvard Kardelj je u uvodnom članku u *Večerniku* u širim dimenzijama ocrtao dalekoistočni položaj: »Zaoštrena akcija Japana protiv Engleske i borbe na vanjskomongolskoj granici iznova su stavili u prvi plan dalekoistočni problem [...] Nakon svega ovoga jasno je da japanska invazija u Kinu ne znači samo rat protiv Kine, već je riječ i o velikom pripremanju rata protiv bijelih snaga.«

⁴ *Edinost*, 25. ožujka 1939, »Nemčija dobila Klaipedo-Memel«.

⁵ *Edinost*, 1. travnja 1939, »Dva pomembna politična govora«.

Već godinu dana, od svibnja 1938. godine, u zemlji je djelovalo Privremeno rukovodstvo KPJ koje je formirao Tito, mada za to nije imao izričitu privolu Kominterne.⁶ To je rukovodstvo postiglo brojne, vrlo značajne, uspjehe, prvenstveno u borbi za jedinstvenost radničke klase i za mobilizaciju narodnih masa u antifašističkim akcijama, iako se u procesu konsolidacije Partije moralo hvatati ukoštac s teškim problemima, koji su se nagomilali unutar same organizacije, kao i pri njezinoj afirmaciji u međunarodnim relacijama, osobito pri raščišćavanju njezina kriznog položaja u Kominterni.⁷ Kad je u siječnju 1939. godine, uz očite uspjehe KPJ u zemlji i uz istrajno Titovo nastojanje u vrijeme njegova četvoromjesečnog boravka u Sovjetskom Savezu, u sjedištu Kominterne, Kominternina naposljetku priznala to Privremeno rukovodstvo KPJ i Titu povjerala mandat za konstituiranje CK KPJ u domovini, rukovodstvu KPJ otvorile su se, svakako, nove perspektive u pogledu njegova djelovanja, pa se uz međunarodno priznanje i unutar zemlje povećao njegov autoritet. Mada je to rukovodstvo svojim promišljenim i inventivnim usmjeravanjem partijskog rada za razdoblje od godinu dana u domovini već steklo podršku većine članova, što je presudno utjecalo na stanovište Kominterne da to rukovodstvo prizna, poduže razdoblje nesređenog stanja u KPJ ipak je u vrlo utjecajnom i autoritativnom forumu omogućavalo frakcionaško djelovanje i rovarenje pojedinih oportunističkih elemenata, prvenstveno u kolektivu komunističkih osuđenika u kaznionici u Sremskoj Mitrovici i među članovima partijske emigracije u Parizu.⁸ Borba za jedinstvenost Partije predstavljala je osnovni problem od njezina postanka, ali se zaoštrila osobito tada, u tim počesto zamagljenim i nepreglednim prilikama sudbonosnoga, vrtložnog i kontradiktornim strujanjima isprepletenog vremena u predvečerje velikog rata. U takvim prilikama frakcionaštvo je značilo osobitu opasnost. Ali kad danas, iz povijesne perspektive, prosuđujemo tadašnji položaj KPJ, moramo ustanoviti da KPJ nikad prije toga nije bila kadra tako energično suzbiti pojavu frakcionaštva. Nakon dvadeset godina postojanja, otkako je morala u ilegalnost, KPJ bila je jača nego ikad prije. Zatekla se u presudnoj etapi svoga osposobljavanja za avangardističku ulogu, kakvu je valjalo odigrati u revoluciji. Posjedovala je brojne legalne pozicije i na mnogim mjestima njezino je djelovanje već odlučno utjecalo na masovne pokrete, zbog čega frakcionaštvo nije više moglo kočiti komunističke akcije. Uzimamo

⁶ U prvoj polovici svibnja 1938. Tito je na zasjedanju na Lisci (planinski vrh u blizini Sevnice) sastavio Privremeno rukovodstvo KPJ. U svom referatu, 26. i 27. ožujka 1977, u Kumrovcu, Tito je o tome rekao: »U zemlju sam se vratio krajem marta 1938. godine. Obavio sam konsultacije s rukovodećim partijskim kadrovima, te početkom maja obrazovao privremeno rukovodstvo KPJ. U to su rukovodstvo ušli: Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Miha Marinko, Josip Kraš, Aleksandar Ranković i Milovan Đilas, a kasnije Ivan Milutinović, Rade Končar, Moša Pijade i drugi« (Tito – Partija. Izbor tekstova, Zagreb 1977, 51).

⁷ Najiscrpnije je o kriznom položaju KPJ u Kominterni raspravljao Pero Damjanović u svojoj knjizi »Tito pred temama istorije«, Beograd 1972.

⁸ Na robiji je to bila grupa koja se okupljala oko Petka Miletića, a u političkoj emigraciji bili su, nakon uklanjanja Milana Čičinskog (Gorkića) kao generalnog sekretara CK KPJ, istaknuti u kombinacijama oko rukovodstva Partije Ivan Marić i Labud Kuvsovac, koji su zaštićivali leđa i akciju Petka Miletića. V. Pero Damjanović, nav. dj.

slobodu da za ilustraciju tadašnjeg položaja KPJ spomenemo dokumentaciju iz protivničkih redova, naime neke od ocjena što ih je naveo Odjel za zaštitu države Ministarstva unutrašnjih poslova u svojim biltenima. Npr. u biltenu za veljaču 1939. godine čitamo: »Većina komunističke propagande odvija se u nas i dalje u legalnom obliku, izbjegavajući partijsku konspirativnu taktiku gdje god je moguće i uključujući u nju samo najuži krug provjerenih članova Partije.«⁹ Jugoslavenska policija, 9. kolovoza 1939. godine, očito donekle informirana o djelatnosti frakcijskih snaga unutar Partije (u međuvremenu pojavio se i svibanjski broj *Proleter*), izvještava u biltenu: »Ministarstvo unutrašnjih poslova napominje da se usprkos tolikim poteškoćama u KPJ ne smije ni pomišljati na to da se komunističke akcije u zemlji u bilo kom smjeru smanjuju. Naprotiv, prema izvještajima kojima ministarstvo raspolaže, ona je iz dana u dan sve intenzivnija, što je, uostalom, očito i iz posljednjih brojeva biltena; naime, iz priloženih partijskih direktiva razgovijetno proizlazi da će nakon čišćenja partijskih redova uslijediti pojačanje komunističkih akcija u zemlji.«¹⁰

Budući uspjeh KPJ zaista je uvelike ovisio o njezinoj umješnosti da definitivno pobijedi frakcionaštvo, slabost koju je toliko godina nosila u sebi i koja ju je u pojedinim razdobljima bitno ometala u njezinom razvitku i djelovanju. Tako su na zasjedanju CK KPJ, u ožujku 1939. godine, u Bohinjskoj Bistrici, protiv frakcionaša prihvaćene najoštrije mjere, pa je budući razvitak Partije zatim potvrdio da su tada uvelike podsjećeni korijeni toga zla. U članku »Dvadesetogodišnjica KPJ«, koji je Tito napisao u ožujku 1939. godine a prije toga bio je prihvaćen na zasjedanju CK KPJ, objavljenom na uvodnom mjestu u *Proleteru* u svibnju 1939. godine, čitamo ovu konstataciju: »Teški uvjeti nelegalnog rada otežavali su normalan razvitak našoj Partiji, otežavali su teorijsku i političku izgradnju njenih kadrova, otežavali su kontrolu u Partiji, i zbog toga je bilo lakše klasnom neprijatelju da privremeno prodre u nje redove i pokuša da iznutra razbije njeno jedinstvo. Ali blagodareći kadru koji je bio bezgranično odan Partiji i koji je prekaljivan u svakodnevnoj surovoj borbi, Partija je uspjela savladati sve te poteškoće. Danas, poslije dvadeset godina svoga opstanka, naša je Partija pomoću Komunističke internacionale izbacila balast koji je smetao njenom razvitku i ima sada sve uslove da postane jaka i masovna partija usprkos tome što se nalazi u nelegalnosti.« U »Otvorenom pismu članovima KPJ«, koje je isto tako prihvaćeno na zasjedanju CK KPJ u ožujku 1939. godine, Tito je to dopunio još naglašenijim neposrednim relacijama s obzirom na povijesne okolnosti: »Ovo je historijska prekretnica za našu Partiju, baš u vrijeme kada se narodi Jugoslavije nalaze pred opasnošću da izgube svoju nezavisnost, u vrijeme kada prijete cijelom svijetu avet najstrašnijeg pokolja koji izazivaju najmračnije sile njemačkog i talijanskog fašizma.«

⁹ Kraljevska banska uprava Primorske banovine, Upravno odjeljenje, str. pov. II, br. 7/39, 13. veljače 1939, Split. Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split (AIRP).

¹⁰ Kraljevska banska uprava Primorske banovine, Upravno odjeljenje I, str. pov. II, br. 84/39, Bilten državne zaštite za juli 1939. godine. AIRP, Split.

Odlučno za budući razvitak jugoslavenskog društva

Povijest je potvrdila tu Titovu ocjenu; i više od toga, dopunila ju je novim dimenzijama, jer učvršćenje KPJ i njezina programska ukotvljenost u stvarnosti jugoslavenskih prilika bili su presudno značajni za tok povijesnog procesa polarizacije političkih snaga u zemlji koji se tada osobito javljao u raspadanju tradicionalnih političkih struktura i u sve odlučnijem nastupanju narodnih masa u borbi za demokraciju i mir.

Kad se u Evropi istodobno s versajskim sistemom rušio sveukupni način političkog komuniciranja, djelujući dotle u odnosima među državama na temelju tradicionalnih veza, usklađivanja utjecajnih područja, suočavanja privrednih interesa i usmjeravanja općih razvojnih tendencija, to se moralo sve jače odražavati i unutar Jugoslavije koja je bivala sve više objekt političke igre velesila i cilj prodiranja njemačkog i talijanskog fašizma na Balkan. S koliko samo razgovijetnosti možemo danas, a u povijesnim granicama tadašnjeg vremena, prepoznavati na rubu međunarodnih zbivanja poteze grozničavih svakodnevnih političkih zahvata u zemlji uz previranje unutar pojedinih stranaka i grupacija, i osobito uz privremenost svih mjera koje je na brzinu donosio režim, spasavajući vlastite pozicije i raspadajući se pod pritiskom slobodoljubivih i sve radikalnijih narodnih masa.

Nakon 1936. godine, kad je velebna štrajkačka plima u Sloveniji dostigla svoj maksimum zaposjedanjem tvornica i udruženim narodnofrontovskim nastupanjima radničke klase i njezinih saveznika iz seljačkog staleža i sitnoburžoaskih krugova, te su mase sada prvi put ponovo istupile demonstrativno u takvom obimu u čitavoj zemlji u ožujku 1938. godine, prilikom Hitlerova nasilnog zaposjedanja Austrije, a zatim ponovo potkraj rujna 1938. godine, u vrijeme zaoštavanja čehoslovačke krize.¹¹ Parole što su ih mase tom prilikom izvikivale predstavljale su više nego opomene upozorenja režimu, jer nisu izražavale samo podršku međunarodnoj antifašističkoj borbi i solidarnost s ugroženom Čehoslovačkom, već i osudu antinarodne i fašističkim državama sklone politike režima. Utjecaj KPJ na usmjeravanje toka masovnih demonstracija dolazio je sve više do izražaja.

Raspoloženje jugoslavenskih narodnih masa došlo je zatim još uvjerljivije do izražaja 11. prosinca 1938. godine, prilikom izbora za Narodnu skupštinu, kad je uz vrlo jak režimski teror, koji ipak nije uspio spriječiti veliku izbornu apstinenciju, za vladinu listu dra Milana Stojadinovića glasalo jedva nekih 300.000 glasača više nego za opozicionu listu dra Mačeka.¹²

¹¹ Već 1937. godine, prilikom dolaska talijanskog ministra vanjskih poslova grofa Ciana i njemačkog ministra vanjskih poslova von Neuratha KPJ je posredstvom Narodnog fronta u Beogradu organizirala uspjele demonstracije, u kojima su velike mase naroda izražavale nezadovoljstvo s vanjskom politikom vlade. Mogućnost manifestativnih nastupa 1938. godine ilustrira i to što da se na sredini ljeta 1938. godine prijavilo u cijeloj zemlji nekoliko desetaka tisuća mladih ljudi, da krenu kao dobrovoljci u pomoć Čehoslovačkoj Republici (vidi: *Mirosljub Vasić*, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941*, 519).

¹² Zanimljivo je da službeni vladini izvještaji o rezultatima izbora, tako reći, nigdje nisu navodili broj glasača, upisanih u izborne liste, već samo omjere između broja pre-

Te činjenice prvenstveno valja imati u vidu, ukoliko želimo osvjetliti položaj i ulogu KPJ u to vrijeme u zemlji i zadatke koje je pred nju postavljala politička situacija. O pedesetogodišnjici KPJ Edvard Kardelj je zapisao¹³ da se Partija u tom razdoblju konsolidirala na osnovi istinske jedinstvenosti u borbi za aktiviranje revolucionarnih energija narodnih masa, tj. na temelju takve jedinstvenosti koja je nikla iz jedinstvenih spoznaja partijskih organizacija i njihovih članova o odnosu prema aktualnim zadacima revolucionarne borbe i, razumljivo, iz sposobnosti partijskog rukovodstva da postigne takvu jedinstvenost uvjerenja.

Neposredno prije izbora od 11. prosinca 1938. godine, Tito je, boraveći tada već prilično vremena van zemlje, u sjedištu Kominterne u Moskvi, ali ipak do pojedinosti upućen u razvitak događaja u domovini, definirao u posebnom napisu¹⁴ one bitne elemente političke situacije koji su prema njegovom mišljenju presudno utjecali na grupiranje političkih snaga u zemlji i koje je, razumljivo, i Partija morala prvenstveno uzimati u obzir u svom djelovanju: rješenje nacionalnog pitanja — prvenstveno hrvatskog, pitanje demokratizacije zemlje i pitanje vanjskopolitičke orijentacije. Sva ta tri elementa isticana su kasnije u prvi red i prilikom bohinjskog i prilikom táčenskog zasjedanja.

Tako je Partija svoje djelovanje među masama gradila prvenstveno na pravilnom objašnjavanju problematike tih triju nabrojanih elemenata. Pošto je jugoslavenska buržoazija nazirala rješenje nacionalnog pitanja, ukoliko ga je uopće priznavala, jedino u sklapanju sporazuma između vladajuće garniture JRZ i opozicije, okupljene oko dra Vladka Mačeka, KPJ je nastojala dokazati narodnim masama kako sporazum u buržoaskim vrhuškama ne bi donio narodima nikakvih koristi, već da je rješenje nacionalnog pitanja najtješnje povezano s demokratskim i socijalnim zahtjevima radnih masa i s problemom demokratske narodne vlasti općenito.¹⁵ U pogledu hitnoga vanjskopolitičkog usmjerenja Jugoslavije KPJ se ponovo založila za aktivnu vanjsku politiku podržavanja progresivnih i miroljubivih snaga. Edvard Kardelj je u svojoj studiji o razvitku slovenskog nacionalnog pitanja, pod pseudonimom Sperans, 1939.

---

datih glasova. Na isti način navodi podatke, uglavnom, i sveukupna poslijeratna historiografija. Primjera radi, u Sloveniji je glasalo samo 67,77% upisanih birača i (Korošecova) lista JRZ, koja je oglašena kao pobjednik sa 78,64% glasova, predatih na izbornim mjestima, zapravo je dobila samo 52,32% glasova svih birača! Tadašnji ministarski predsjednik dr Cvetković priznao je 1940. godine: »Doduše bio je jedan izborni sistem koji nam je dao ogromnu većinu JRZ, ali se osetilo da je na tim izborima JRZ podbacila. Jer kada se uzme u obzir javno glasanje, činovnički aparat i još izvesne stvari, mora se pošteno priznati da smo na tim izborima izgubili bitku.« (*Politika*, br. 11436, 2. travnja 1940, Cvetkovićeva izjava na konferenciji senatorâ JRZ — vidi *Ljubo Boban*, Maček i politika Hrvatske seljačke stranke 1928–1941, Zagreb 1974, 385).

¹³ Ob 50. letnici KPJ — ZKJ, izbor članaka. Ljubljana 1969. *Edvard Kardelj*, Tito in Komunistična partija Jugoslavije (Govor na svečanoj sjednici CK SKJ 28. prosinca 1967).

¹⁴ *Josip Broz Tito*, Sabrana djela, IV, Beograd 1977, »Parlamentarni izbori i pregrupiranje političkih snaga«.

¹⁵ Vidi: *Edvard Kardelj*, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1957, predgovor drugom izdanju, 25 i 26. »Neprestano je trebalo naglašavati revolucionarno-demokratski značaj nacionalnog pitanja« (27). Citati iz ovog djela prijevodi su sa slovenskoga.

godine zapisao: »Najveću grešku, razumljivo, bismo počinili, ako bismo očekivali da će rasplet međunarodnih događaja automatski riješiti naše pitanje.«^{15a} U predizbornom letku za parlamentarne izbore KPJ je na početku prosinca 1938. godine vrlo lapidarno istakla: »Za obranu republikanske Španjolske, za savez sa Sovjetskim Savezom, moćnim zaštitnikom malih i ugnjetavanih naroda i u zajednici sa svim antifašističkim snagama svijeta.«¹⁶

Prema ocjeni plenuma CK KP Slovenije u veljači 1939. godine,¹⁷ rezultati parlamentarnih izbora pokazali su da se socijalna baza režima ponovo i osjetno suzila, da je Stojadinovićeve politika u biti doživjela slom što je pojačalo sukobe i u vladajućim krugovima. Ta ocjena, u biti posve točna, već je najavljivala razvitak događaja što su kasnije, kad je dr Korošec morao napustiti vladu,¹⁸ doveli do pada dra Milana Stojadinovića, koji nije uspio postići sporazum s hrvatskom buržoazijom.¹⁹ Novu vladu je 5. veljače 1939. godine sastavio dr Dragiša Cvetković.²⁰ Uskoro nakon toga, u vrijeme ožujskog konstituiranja CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici, Edvard Kardelj je napisao iscrpnu ocjenu unutarnjopolitičkog položaja u Jugoslaviji,²¹ ustanovljujući da je Stojadinovićev pad nesumnjiv poraz fašističkih i reakcionarnih snaga unutar zemlje i u istočnoj Evropi, da predstavlja zaustavljanje fašističkog napada na nezavisnost zemlje i ujedno je ozbiljan znak antinarodskog režima JRZ. Zapisao je: »Ovo je pobjeda demokracije, pobjeda naroda, pobjeda svih nacija Jugoslavije, a bila je zabilježena 11. prosinca.«

^{15a} *Sperans*, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja, Ljubljana 1939, 232 (citat preveden sa slovenskog).

¹⁶ Letak »Proti Hitlerjevi invaziji in proti njegovim pomočnikom v naši državi! Za svobodo, neodvisnost in mir!« Zgodovinski arhiv CK Zveze komunistov Slovenije, fond letaka.

¹⁷ Resolucija II. plenuma osrednjega odbora Komunistične stranke Slovenije, februar 1939, Zgodovinski arhiv CK Zveze komunistov Slovenije.

¹⁸ Dr Milan Stojadinović je, 21. prosinca 1938. godine, rekonstruirao svoju vladu. Resor ministra unutrašnjih poslova preuzeo je dr Milan Aćimović, dotadašnji upravnik beogradske policije.

¹⁹ Uzroka za pad Stojadinovića bilo je, razumije se, nekoliko. Uz ostalo, došle su previše do izražaja njegove »firerske ambicije«. Njegovo jednostrano povezivanje s Berlinom i Rimom izazvalo je otpor probritanski orijentiranih buržoaskih krugova. Tito je u napisu »Poslije ostavke Stojadinovićeve vlade«, objavljenom u »*Rundschau*«, 23. veljače 1939 (citirano prema: *Tito*, Sabrana djela IV, 158–160) ocijenio Stojadinovićev pad vrlo kompleksno, ali je naglasio neriješeno hrvatsko pitanje kao osnovni uzrok promjeni predsjednika vlade. U rujnu 1939. Tito je u izvještaju »Izvještaj druga Waltera o situaciji u Jugoslaviji« (ACK SKJ, fond KI, 1939/11, vidi: *Tito*, Sabrana djela V, str. 7–18), napisanom u Moskvi, ustanovio da je bio uzrokom Stojadinovićeve pada njegov poraz na prosinačkim skupštinskim izborima 1938. godine. Vrlo iscrpne komentare o uzrocima Stojadinovićeve pada vidi u petoj knjizi Titovih Sabranih djela, napomene 7, 8, 9 i 10. Ti komentari naglašavaju međusobne odnose u vodećoj garnituri JRZ i stanovišta kneza Pavla, koji je, između ostalog, u prevelikom Stojadinovićevom oslanjanju na fašističke sile i u njegovoj težnji za uvođenjem fašističkih metoda vladavine u zemlji, vidio ugrožavanje interesa i pozicija dinastije Karadorđevića, itd.

²⁰ Zatim je Cvetković, neposredno pred početak drugoga svjetskog rata, postigao sporazum sa drom Mačekom, koji je bio potpisan 26. kolovoza 1939. godine.

²¹ Unutarnjopolitički i vanjskopolitički pregled (Okrožnica br. 1, Kmečko-delavsko gibanje). Zgodovinski arhiv CK Zveze komunistov Slovenije, mapa: množična gibanja (masovni pokreti), letaki (leci). Ovdje se citati donose u prijevodu sa slovenskog.

U isto vrijeme Kardelj je, razumljivo, upozoravao, neka se ne stvaraju iluzije o Cvetkovićevu režimu. Stajalište Partije i zadaci koji su iz toga proistjecali za jugoslavenske komuniste bili su jasni. »Bila bi, ipak, najveća pogreška pomisao da je Cvetkovićev režim već samim tim vjesnik boljih vremena. Ne smijemo zaboraviti da se oko tog režima okupila sveukupna reakcija koja je sa Stojadinovićevim padom ostala bez pouzdana oslonca [. . .]. Jedino slom JRZ i sastav demokratske vlade koja bi rezultirala iz sporazuma narodâ Jugoslavije i zajedničke volje za obranu njezine nezavisnosti mogla bi omogućiti prijelaz u istinsku demokraciju.«²²

Sve te ocjene, koje su s tako različitih strana osvijetlile uzroke pada vlade dra Stojadinovića, dovoljno su iscrpno svjedočenje o tome koliko je realno i u međusobnoj ovisnosti najrazličitijih elemenata KPJ ustanovljavala učinak one nezaustavljive lavine, rušćih se konstanti jugoslavenskog društva, koja se strogo stropostavala sa strmina promjenljiva raspoloženja narodnih masa što su zahtijevale rješenje bezbroj akutnih nacionalnih i socijalnih problema. Bilo je posve jasno da ta lavina može u najbližoj budućnosti ne samo dotjerati jugoslavensko društvo u krizno razdoblje, već ga čak pokopati pod sobom. U guštiku političke demagogije i patriotskih fraza što ih je buržoazija krijumčarila u narodnoobrambenu spremnost omladine, hoteci je pridobiti za svoje imperijalističke ciljeve, u beskrupuloznim postupcima velikog dijela opozicionih krugova koji su u dijalogu s režimom na vlasti bili spremni zatajiti demokratska polazišta svojih programatskih izjava, kako bi se domogli podjele vlasti i utjecaja, KPJ je morala razborito analizirati društvene snage, koje su se javljale na političkoj pozornici, utvrđujući ona progresivna stremljenja koja bi u konkretnim prilikama u budućnosti mogla odigrati povijesnu ulogu. Ali, da bi u tom uspjela, morala je najprije kritički progovoriti o samoj sebi i o protuslovljima različitih utjecaja koji su se pokušavali probiti i u njezine redove, utvrditi vlastiti identitet, svoja dotadašnja stajališta, svoju dotadašnju akcionu sposobnost. KPJ je, kao što smo već naglasili, osobito u razdoblju djelovanja njenog rukovodstva u domovini, postigla značajne uspjehe, ali zasjedanja u Bohinjskoj Bistrici i u Tacenu su, uz formulaciju da je Partija posljednjih godina »u svom djelovanju imala prilične uspjehe na pojedinim sektorima«²³, bila sve drugo samo ne zapadanje u samozadovoljstvo, znači, izrazito kritička.

Pri tom treba, razumljivo, skrenuti pažnju na to da taj kritički odnos prema vlastitom radu nije u KPJ toliko došao do izražaja tek na ta dva zasjedanja, već ga možemo slijediti kroz duže razdoblje u partijskim dokumentima i partijskoj štampi, i tada i u prošlosti. Bez takve postojane kritičke ocjene, koja je u užem razdoblju o kojem raspravljamo osobito sadržana u direktivnim pismima i izvještajima Josipa Broza Tita,²⁴ a vrlo zorno odražava različite faze i rješavanje brojnih problema u toku konso-

²² Isto.

²³ *Proleter*, godište XVI, br. 1–2, siječanj–veljača 1940, članak »Zemaljsko savjetovanje KPJ«.

²⁴ Pri tom moramo istaknuti izuzetno značenje objavljivanja Sabranih djela Josipa Broza Tita na jezicima narodâ i narodnosti Jugoslavije u naučnoj pripremi Instituta za savremenu istoriju u Beogradu. Posebice moramo, razumljivo, spomenuti značenje centralnog organa KPJ u tridesetim godinama, *Proleter*a, najiscrpnijeg izvora za upoznavanje toka kriznog procesa u Partiji. Vidi reprint *Proleter*a 1929–1942, Beograd 1968.

lidacije Partije, uopće sebi ne možemo predstaviti sazrijevanje Partije za velike zadatke, koji su se sve ozbiljnije i odgovornije postavljali pred nju, niti njezin svojstven i samostalan razmah u jugoslavenskim razmjerima, pa ni njezinu moralnu snagu da je kasnije, u sudbonosnom razdoblju za koje se užurbano pripremala, prepuštena prvenstveno sama sebi, umjela onako samostalno odlučivati. Samo tako je mogla na temelju saznanja i iz vlastitih iskustava, neprestano davati svoj dragocjeni doprinos i međunarodnom radničkom pokretu, što je ustanovio već plenum CK KPJ u Splitu, u lipnju 1935. godine, i što je rečeno u napisu *Proleteru*.²⁵ »U trećoj tački dnevnoga reda u vezi sa VII kongresom K. I., Plenum se naročito zabavio pitanjem toka pretkongresne diskusije u našoj Partiji i onim što komunisti iz zemalja Jugoslavije mogu unijeti u međunarodno iskustvo specijalno s obzirom na pojave raspadanja u taboru fašizma i borbe za jedinstvo radničke klase i za narodnu frontu slobode i mira.«

Na oba zasjedanja, i u ožujku i u lipnju 1938. godine, rukovodstvo KPJ je u kritičkoj analizi minulog djelovanja Partije prvenstveno formuliralo dva temeljna stanovišta: raspravljalo je o problematici stanja u Partiji, posebice o jedinstvenosti partijskih redova, i o unutrašnjopolitičkom položaju u vezi s međunarodnim zbivanjima, opet s posebnim naglaskom na zadacima koji su iskrsavali pred Partiju u vezi s tim pitanjima.²⁶ Takav radni koncept obaju zasjedanja bio je logičan ne samo u odnosu na tadašnju organiziranost Partije, značenje i djelotvornost tadašnje njezine aktivnosti u jugoslavenskom i međunarodnom političkom prostoru, već je predstavljao i suočenje s povijesnim razvitkom Partije, s njezinom tradicijom, s njezinim životom u toku dvaju desetljeća i s povratkom onim izvorima njezine snage iz kojih se stvarala i jačala. Kritički odnos prema suvremenim zbivanjima komunistički je pokret mogao formirati jedino na temeljima svoje postojanosti u prošlosti, na iskustvima i saznanjima proteklih generacija revolucionarâ i na usvajanju »svoga značajnog iz cjelokupne prošlosti«, kako je to CK SKOJ-a formulirao u »Pismu mladim komunistima«, objavljenom u *Proleteru*, u svibnju 1939. godine. Ta je misao bila iznova naglašena, tako reći u svim aktima što ih je rukovodstvo CK KPJ zasnovalo, pripremilo i potvrdilo u ožujku 1939. godine u Bohinju, u toku konstituiranja CK KPJ, a koji su zatim služili kao priprema i temelj za sadržajan tok savjetovanja tri mjeseca kasnije u Tacenu, u blizini Ljubljane.

Konstituiranje CK KPJ u ožujku 1939. godine

Konstituiranje CK KPJ u ožujku 1939. godine značilo je u biti dvoje: predstavljalo je vanjski znak i potvrdu uspješnog toka razrješavanja krize KPJ u Kominterni, ali je bilo i, a može se reći čak i prvenstveno, rezultat dugogodišnjih nastojanja jugoslavenskih komunista da njihovo rukovodstvo iznova djeluje u domovini. Mališićevo (Martinovićevo) tadašnje

²⁵ *Proleter*, godište XI, br. 7–8, srpanj–kolovoz 1935, članak »Plenum Centralnog komiteta KPJ«, reprint, 394.

²⁶ V. bilješku br. 23!

rukovodstvo emigriralo je 1930. godine u inozemstvo u vrijeme, kad se KPJ zatekla pod najžešćim udarom diktature kralja Aleksandra i tek je osam godina kasnije Josip Broz Tito, na poznatom sastanku na Lisci, u Sloveniji, sastavio Privremeno rukovodstvo KPJ u domovini. KPJ je bila 1930. godine decimirana, utjerana u najtješnji obruč ilegalnosti i ujedno i sama sektaški zatvorena u sebe, mada je vodila herojsku borbu protiv krvavog nasilja režima; sada, 1938. godine, to je već moderna Partija, s velikim utjecajem u javnosti, na čelu brojnih akcija radničke klase za njezina prava, a ujedno i podstrekač i vođa demokratskih i rodoljubivih masa u antifašističkoj borbi. Za tih osam godina ona je morala prijeći trnovit put vlastitoga unutrašnjeg sazrijevanja i pročišćavanja, iznova podnijeti teške krize frakcionastva, obnavljati vlastite redove i trasirati sebi put iz ranih tridesetih godina i tadašnje svoje urotničke organiziranosti u sadašnje široko djelovanje među masama. U tom razdoblju uslijedilo je više pokušaja vraćanja rukovodstva KPJ u domovinu, jer je bilo očito da komunističkim pokretom, koji treba cjelovito djelovati na svim sektorima društvenog života kao stvaralačka snaga u specifičnim uvjetima prilika i nastojanja dotičnog društva, nije moguće unedogled uspješno rukovoditi iz inozemstva;²⁷ i tada je došlo do prelomnog, do odlučnog čina.

Prilikom ustanovljavanja značenja toga konstituiranja, svakako, ne možemo mimoći udio dugotrajnih napora Josipa Broza Tita za taj uspjeh i za tako povoljan rasplet događaja u borbi za priznavanje rukovodstva KPJ u domovini. Time što mu je Kominternu povjerila mandat za formiranje novoga centralnog komiteta, odnosno za izmjene u dotadašnjem Privremenom rukovodstvu, zapravo je potvrdila sav njegov dotadašnji rad na reorganizaciji i učvršćenju Partije, na njezinoj konsolidaciji.²⁸ Ona je, zapravo, tek sada »legalizirala« Titovu odluku o osnivanju Privremenog rukovodstva KPJ u domovini u proljeće 1938. godine i u vezi s tim i dokinula partijsku centralu u Parizu.

Razgledajmo neke od povijesnih činjenica! Da bismo temeljitije osvijetlili sam čin konstituiranja CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici, valja nam zaviriti u prehistoriju zbivanja koje je imalo svoj završetak kasnije u četvordnevnom zasjedanju CK KPJ na posjedu štavljajača koža Tomaža Godeca.

Nakon dva i po mjeseca djelatnosti u domovini, Tito je na poziv Kominterne u ljeto 1938. godine otputovao u njezino sjedište, u Moskvu, kamo

²⁷ To nastojanje očitovale se već u tome što je u prosincu 1934. godine održana Četvrta zemaljska konferencija u Ljubljani. Slično je to nastojanje označio i plenum CK KPJ lipnja 1935. godine u Splitu. Kao međustupanj je, u ljeto 1935. godine, nakon povratka rukovodstva KPJ u domovinu, organiziran Zemaljski biro (Zembilj) KPJ, koji je djelovao u Zagrebu pod rukovodstvom sekretara Đorđa Mitrovića, ali je prestao s radom nakon velike provale policije u partijske redove u studenom 1935. godine. Središnji zaključak savjetovanja predstavnika KPJ u Kominterni, u kolovozu 1936. godine u Moskvi, ponovo je bio požurivanje vraćanja rukovodstva KPJ u domovinu; tada je Tito od Kominterne dobio posebna zaduženja – najprije neka sam ode u domovinu i odgovara za djelovanje rukovodstva KPJ u domovini. Zapravo, Tito je u svibnju 1938. godine, pozivajući se na taj zaključak, sastavio na Lisci Privremeno rukovodstvo KPJ u domovini.

²⁸ Više o tome *Pero Damjanović*, n. dj. V. »Tito pred nalogami zgodovine«, Ljubljana 1977, 88.

je stigao 24. kolovoza 1938. godine.²⁹ Zatim je za manje od mjesec dana napisao niz iscrpnih izvještaja o stanju i djelovanju KPJ koji iznenaduju detaljnim poznavanjem prilika u domovini. Možda bi se moglo tvrditi da tako temeljit, ali ipak sveobuhvatan prikaz uloge i značenja komunističkog pokreta u Jugoslaviji iz pera jednoga jedinog čovjeka dotad još nije postojao. U obliku trezvane, promišljene ocjene nanizane su činjenice koje se cjelovito pretvaraju u svjedočenje o naporima Partije za revolucionarni preobražaj jugoslavenskog društva. Svi izvještaji imaju više od 70 stranica.³⁰ Kao vrlo spretan taktički potez ističe se početna alineja izvještaja koji je Tito, kao prvi po redu, napisao u Moskvi (2. rujna 1938. godine).³¹ Na istaknuto je mjesto, naime, stavio činjenicu da je bio već od kraja 1936. godine, zapravo prema direktivama Kominterne, odgovoran za djelovanje Partije u domovini. Tako je zapisao: »U listopadu 1936. godine Kominternu me uputila na rad u zemlju, i to u vrijeme, kad još nije bilo određeno novo rukovodstvo.³² Stavljeno mi je u zadatak da najprije otputujem u Beč, a zatim u zemlju, gdje bi trebalo da rukovodim djelatnošću Partije i da budem uz to odgovoran i za novo rukovodstvo koje bi moralo djelovati u zemlji.« Tito je, svakako, već tada, potkraj 1936. godine, dobio značajna ovlaštenja, pa se sada, polažući račune o svom djelovanju i o uspjesima KPJ u razdoblju od toga vremena, na ta ovlaštenja opravdano i pozivao.

Ima određenih znakova koji ukazuju na to da je nakon 1937. godine u Kominterni KPJ čak prijetilo da bude raspuštena, ukoliko se ne bi konsolidirala.³³ Svi Titovi napori bili su tada usmjereni na to da rukovodstvu Kominterne prikaže pravu sliku stanja u KPJ, »njezino ozdravljenje«, što mu je uvelike i uspjelo. O tadašnjem toku zbivanja Tito je vrlo ilustra-

²⁹ Tito je stigao potkraj ožujka 1938. godine u zemlju. Sedamnaestog travnja 1938. godine prisustvovao je Prvoj konferenciji KP Slovenije u Šmiglovoj khijeti, u Grajskoj vasi kod Prebolda, a u prvoj polovici svibnja sastavio je na Lisci Privremeno rukovodstvo KPJ. Zatim je, oko 20. lipnja 1938. godine, otputovao iz zemlje u Pariz, a odatle 23. kolovoza 1938. godine, preko Stockholma u Moskvu. V. *Tito*, *Sabrana djela IV*, Beograd 1977, kronologija.

³⁰ U Titovim Sabranim djelima IV, objavljeni su ovi izvještaji: »Za Dimitrova«, datiran 8. kolovoza 1938. godine u Parizu i upućen u Moskvu (ACK SKJ, fond KI, 1938/23), »Walterov izvještaj – KP Jugoslavije«, 2. rujna 1938. godine, napisan u Moskvi (ACK SKJ, fond KI, 1938/26), »Sindikati«, napisan u Moskvi, 3. rujna 1938. godine (ACK SKJ, 1938/24), »Izvještaj o Partiji – od Waltera, Jugoslavija«, napisan u Moskvi na početku rujna 1938. godine (ACK SKJ, fond KI, 1938/27), »Radnička stranka«, Moskva, 9. rujna 1938. godine (ACK SKJ, fond KI, 1938/28), »Jedinstveni front«, Moskva, 9. rujna 1938. godine (ACK SKJ, fond KI, 1938/29), »Narodni front«, bez datuma, napisan u Moskvi (ACK SKJ, fond KI, 1938/30), »Referat druga Waltera«, Moskva, 17. rujna 1938. godine (ACK SKJ, fond KI, 1938/32). Ovaj posljednji Titov izvještaj zapravo je sažetak sadržaja svih prethodnih.

³¹ »Walterov izvještaj – KP Jugoslavije«, v. bilješku 30!

³² Nakon savjetovanja predstavnika KPJ u Kominterni, u kolovoza 1936. godine, Kominternu je imenovala Politbiro CK KPJ, koji bi zatim u cjelosti – osim generalnog sekretara CK KPJ Milana Gorkića (Čižinskog) – djelovao u domovini.

³³ Tito je u svom predavanju u Kumrovcu, 26. i 27. ožujka 1977. godine, naveo kakav je bio položaj u Kominterni i njezin odnos prema KPJ u vrijeme, kad je potkraj kolovoza 1938. godine stigao u Moskvu: »U samoj Kominterni osjećalo se veliko nepovjerenje prema našoj Partiji, koje se gomilalo godinama. Situacija sa predstavnicima naše Partije pri Kominterni bila je potpuno nejasna, tako reći nije ih ni bilo« (Tito – Partija. Izbor tekstova, Zagreb 1977, 53).

tivno govorio 1977. godine prilikom svoga predavanja u Kumrovcu: »Iz mojih izvještaja kao i iz dnevne štampe vidjelo se da se u Jugoslaviji razvio snažan antifašistički, demokratski i opozicioni pokret s odlučujućim utjecajem Partije. To je ohrabralo i ulijevalo nadu da će to i Kominternu morati konačno prizna. Za mene je posebno bilo važno što sam iz vijesti, koje sam dobivao raznim kanalima, iz izvještaja koji su stizali iz zemlje, vidio da je privremeno partijsko rukovodstvo u Jugoslaviji jedinstveno, da izdaje proglose i da djeluje u punom smislu riječi. To je bilo od velikog značaja. I zaista, postepeno se počeo mijenjati stav prema našoj Partiji, pa sam već tokom oktobra mogao da potvrdim da je opasnost raspuštanja KPJ otklonjena. Sada sam bio siguran da nas neće raspustiti i da se vraća povjerenje u našu Partiju. To sam sredinom oktobra izrazio u jednom pismu Dimitrovu, sa željom da se što prije vratim u zemlju [. . .]. Imao sam razgovor s Dimitrovom, ali morao sam čekati sve do decembra, dok dokumenti o našoj Partiji nisu bili razmotreni na sjednici Izvršnog komiteta Kominterne.«³⁴

Titu su naime stavili u zadatak da — u sastavu posebne komisije — sastavi dvije rezolucije koje bi sadržavale plan budućeg djelovanja KPJ. Tako je on pripremio nacrt rezolucije CK KPJ koja je raspravljala o analizi političkog stanja u domovini, o prilikama u KPJ i o njezinim zadacima u svjetlu programskog temelja za daljnje djelovanje jugoslavenskih komunista i rezoluciju o radu članova KPJ među omladinom; posljednju rezoluciju kasnije je Komunistička omladinska internacionala prihvatila kao svoju, predlažući je naposljetku u svoje ime Kominterni.³⁵

Dogovor za pripremu obiju rezolucija je, prema svemu,³⁶ prihvatio sekretarijat Izvršnog komiteta Kominterne na svojoj sjednici 17. rujna 1938. godine.

Mjesec dana kasnije, 17. listopada 1938. godine, Tito je u pismu Georgiju Dimitrovu, sekretaru Izvršnog komiteta Kominterne, napisao: »Žao mi je što se malo zakasnilo rješavanjem našeg pitanja, ali ono je sada uglavnom već riješeno i mislim da je dobro riješeno.«³⁷

Nesumnjivo je to prva zabilješka u dokumentu o povoljnom raspletu pitanja KPJ u Kominterni, napisana Titovom rukom.

Tito je bio tada uvjeren da će se moći što skorije vratiti u domovinu, svakako još prije parlamentarnih izbora koje je Stojadinovićeva vlada raspisala za 11. prosinca 1938. godine. Ipak, u aparatu Kominterne moralo je nešto zapeti, pa Tito nikako nije mogao krenuti na put i nada da će se moći vratiti još prije izbora propala je. Zato je, 2. studenog 1938. godine, ponovo uputio Georgiju Dimitrovu pismo s molbom da bi što

³⁴ Isto, 55–56.

³⁵ Obje rezolucije objavljene su u Titovim Sabranim djelima IV (v. bilješku br. 30), »Rezolucija CK KPJ«, nazvana prosinačkom ili čak siječanjskom (ACK SKJ, fond CK SKJ, 1938/4), 146–152, i »Rezolucija o radu među omladinom Jugoslavije« (ACK SKJ, fond KI, 1938), 134–138.

³⁶ To je evidentno iz zapisnika (A) br. 374 (političkog) sekretarijata Izvršnog komiteta Kominterne od 5. siječnja 1939. godine (ACK SKJ, fond KI, 1939, neregistrirano gradivo), v. *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 229.

³⁷ »Georgiju Dimitrovu«, generalnom sekretaru IKKI, Titovo pismo, 17. rujna 1938. godine (ACK SKJ, fond KI, 1938/32a), v. *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 124.

skorije krenuo na put: »Pošto je naše jugoslavensko pitanje u osnovi riješeno, nadao sam se da ću uskoro otputovati u zemlju da bih što prije pristupio ostvarenju onih zadataka koji su spomenuti u rezoluciji [...]. Međutim, u Jugoslaviji su raspisani parlamentarni izbori za 11. XII [1938], a moj odlazak se mnogo otegao.«³⁸

Ali Titova požurivanja ostala su bez rezultata; njegov boravak u sjedištu Kominterne produžio se sve do početka 1939. godine.

Tito je 1. prosinca 1938. godine javio Ivi Loli Ribaru u domovinu da se »nalazimo pred reorganizacijom glavne uprave«, znači pred preoblikovanjem centralnog komiteta.³⁹ Svakako je to jedna od najranijih vijesti o budućem konstituiranju CK KPJ.

Vasil Kolarov, član predsjedništva Izvršnog komiteta Kominterne, konačno je 26. prosinca 1938. godine poslao generalnom sekretaru Georgiju Dimitrovu prijedlog rezolucije o djelovanju KPJ, koju je Tito bio već prilično ranije sastavio a trebala je da posluži »kao direktiva za rad rukovodstva Partije u narednom razdoblju«. ⁴⁰ Kolarov je u popratnom pismu uz taj navedeni prijedlog priložio još dva. Rukovodstvo KPJ u domovini treba da se obveže da će napisati i tiskati otvoreno pismo komunistima u Jugoslaviji; o sadašnjem sastavu Centralnog komiteta u domovini govori se kao o Privremenom rukovodstvu Partije; stavlja mu se u dužnost da izradi konkretan nacrt za konsolidaciju rukovodstva Partije.

Riječ je, zapravo, o uvijenoj formulaciji, iza koje se još uvijek mogao naslućivati kompleks sumnjičenja u Kominterni, ali to ne smanjuje povijesno značenje rezolucije, jer Kominterni ipak predlaže potvrdu Privremenog rukovodstva KPJ, formiranog u svibnju 1938. godine na Lisci.⁴¹ Naposljetku je, 5. siječnja 1939. godine, u Kominterni pala konačna odluka. Sastao se sekretarijat Izvršnog komiteta Kominterne i potvrdio obje rezolucije koje je sastavio Tito. Zapisnik sastanka potpisao je Dimitrov.⁴²

Tito je mogao krenuti u domovinu; u nizu zadataka koji su mu bili povjereni čekalo ga je i prestrukturiranje dotadašnjeg Privremenog rukovodstva Partije, njegovo konstituiranje u CK KPJ.

Tito je napustio Moskvu 24. siječnja 1939. godine. Tri dana kasnije stigao je u Pariz; tu je boravio mjesec dana, a 9. ožujka 1939. godine već je bio u domovini.⁴³ Najprije se uputio u Ljubljanu, zatim u Zagreb, pripremajući zasjedanje u Bohinjskoj Bistrici. Nešto prije 15. ožujka 1939. godine krenuo je u Bohinj. Nastanio se u panzionu Rožič, u Staroj Fužini, i tu

³⁸ »Drugu Georgiju Dimitrovu«. Titovo pismo Georgiju Dimitrovu od 2. studenog 1938. godine (ACK SKJ, fond KI, 1938, neregistrirano gradivo), v. *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 130.

³⁹ *Tito*, Sabrana djela IV, 142 i 143 (ACK SKJ, fond KI, 1938/35).

⁴⁰ »Rezolucija CK KPJ«, popratno pismo Vasila Kolarova, *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 144 (ACK SKJ, fond KI, 1939, neregistrirano gradivo).

⁴¹ Isto. To su pismo kasnije, kao potvrdu da su suglasni s navedenim, potpisali još D. Manuilski, G. Dimitrov, W. Florin i K. Gottwald koji su bili članovi komisije, zadužene za sastavljanje rezolucije.

⁴² Zapisnik (A) br. 374 (političkog) sekretarijata IKKI, leteće konzultacije članova sekretarijata IKKI od 5. siječnja 1939. godine. *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 229 (ACK SKJ, fond KI, 1939, neregistrirano gradivo).

⁴³ V. *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 330, kronologija.

boravio sve do kraja mjeseca. Veći dio toga vremena boravili su u Staroj Fužini, na Majdnekovom posjedu, Edvard Kardelj i Milovan Đilas, članovi dotadašnjeg Privremenog rukovodstva KPJ. Za vrijeme svakodnevnih međusobnih sastanaka Tito, Kardelj i Đilas pripremali su članke, koji su bili kasnije tiskani u svibanjskom broju *Proleter*a, i veći dio gradiva za zemaljsko savjetovanje, održano u lipnju 1939. godine u Tacenu kraj Ljubljane.

Tito je već prvih dana nakon svoga povratka u domovinu napisao »Otvoreno pismo članovima KPJ«,⁴⁴ kako je bilo predviđeno i Kolarovim pismom od 26. prosinca 1938. godine i »Rezolucijom KPJ«, prihvaćenom na završnoj sjednici sekretarijata IKKI, 5. siječnja 1939. godine. Edvard Kardelj je tada, osim napisa »Nezavisnost Jugoslavije u opasnosti«, objavljenog kasnije u svibanjskog broju *Proleter*a, pripremio i duži članak »Unutarnjopolitički i vanjskopolitički pregled« koji je s datumom »ožujak 1939« objavljen (na slovenskom) u ilegalnoj okružnici br. 1 »istomišljenikâ Seljačko-radničkog pokreta«.⁴⁵

U kožarskoj radionici Tomaža Godeca u Bohinjskoj Bistrici,⁴⁶ druga koji je bio kasnije istaknuti partijski organizator i 1940. godine delegat na V zemaljskoj konferenciji u Zagrebu, naposljetku je od 15. do 18. ožujka 1939. godine⁴⁷ zasjedalo Privremeno rukovodstvo KPJ koje se tom prilikom konstituiralo u CK KPJ s Josipom Brozom Titom na čelu.⁴⁸ Prema podacima Edvarda Kardelja,⁴⁹ u Godecovoju se kožarskoj radionici okupio veći broj sudionika. Već 2. svibnja 1939. godine Tito je uputio izvještaj Lovri Kuharu (Prežihovu Vorancu), opunomoćeniku KPJ u Parizu:⁵⁰

⁴⁴ »Otvoreno pismo članovima KPJ«. Zgodovinski arhiv CK Zveze komunistov Slovenije, partijski letaki, na slovenskom (ACK SKJ, fond CK KPJ, 1939/2), v. objavljeno u *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 168 do 172.

⁴⁵ »Notranje in zunanje policični pregled« Prijateljem našega gibanja! Marec 1939. Okrožnica št. 1. – Izdajajo somišljeniki Kmečko-delavskega gibanja, strani 8. Osim Kardeljeva sastavka, donosi (na slovenskom) još poglavlje »Dogadaji u Španjolskoj«, »Slovenski dobrovoljci u Španjolskoj«, »Teror se nastavlja«. Brošura je, vjerojatno, na slovenskom tiskana u Hrvatskoj, o čemu svjedoče štamparske greške.

⁴⁶ Tomaž Godec, rođen 15. prosinca 1905. godine u Bohinjskoj Bistrici, štavilac koža, ubijen u Mauthausenu u travnju 1942. godine. Član KPJ, vjerojatno, prije 1938. godine, 1939. godine organizator Saveza radnog naroda u Bohinju, inače niz godina organizator smučarskog sporta, takmičar međunarodne reputacije, graditelj planinske kuće na Kredarici itd. Godine 1940 (od 19. do 23. listopada) sudjelovao kao delegat na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ u Zagrebu. Na početku 1941. godine interniran u Ivanjici. Nakon početka okupacije bio istaknuti organizator NOB, od 5. srpnja 1941. godine u ilegalnosti. U prosincu 1941. godine nalazio se među organizatorima oružanog ustanka u bohinjskom kraju. Uхваćen 13. ožujka 1942. godine i nakon strahovitog mučenja upućen u Mauthausen. Postoji i pretpostavka da su ga Nijemci za vrijeme mučenja ubili još na Bledu. Posredstvom Jožeta Ažmana, člana KPJ od 1920. godine, Godec je poslije 1937. godine pripadao partijskom okrugu Jesenice.

⁴⁷ V. bilješku 43!

⁴⁸ Edvard Kardelj izjavio je u opširnijem razgovoru, 9. svibnja 1978. godine, da je konstituiran CK KPJ u Godecovoju tvornici kože i da su se tamo okupili »u velikom broju«. Taj svoj podatak kasnije je ponovo dopunio, u razgovoru od 26. siječnja 1939. godine, kad je izjavio da se u Godecovoju štavionici koža okupilo njih dvadesetak.

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Pismo bez naslova, 2. svibnja 1939. godine, poslato Lovri Kuharu u Pariz (ACK SKJ, fond KI, 1939/6) vidi *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 195.

»Već četiri dana nakon dolaska Waltera [Tita] uprava firme [Partije] se konstituisala. Sastanak je trajao četiri dana. Doneseno je bilo mnogo odluka. Izdan je bio proglas u 8.000 primjeraka i razdijeljen. Izdano je bilo *Otvoreno pismo* uprave [CK KPJ], na sve članove firme i upućeno im u formi okružnice. Pripremljeni su članci za »Pr«[oleter] i skoro će biti ovdje štampan.⁵¹ Rješenje pitanja firme s veseljem je pozdravljeno. Poslije toga još su bila tri sastanka firme.«⁵²

Prema dosad ustanovljenim podacima, članovi Centralnog komiteta, koji se konstituirao, bili su: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Milovan Đilas, Franc Leskošek, Miha Marinko i Aleksandar Ranković, vjerojatno neko vrijeme još i Josip Kraš. Kasnije (potkraj 1939. i na početku 1940. godine) uključeni su još Rade Končar i Ivan Milutinović. U rad Centralnog komiteta bio je kao zastupnik CK SKOJ uključen Ivo Lola Ribar.⁵³

U toku zasjedanja koje je trajalo četiri dana Centralni je komitet, osim o iscrpnom Titovom izvještaju o toku događaja za vrijeme njegova boravka u sjedištu Kominterne u Moskvi, raspravljao i o nizu aktualnih problema u djelovanju KPJ. Dao je ocjenu unutarnjopolitičkog položaja, dao analizu toka i rezultata parlamentarnih izbora od 11. prosinca 1938. godine i utvrdio razloge koji su doveli do pada Stojadinovićeveg kabineta 4. veljače 1939. godine. Raspravljano je o provjerenim mogućnostima proširivanja organizacija Radničke stranke, o učvršćivanju jedinstvenosti strukovnih organizacija i još uspješnijem udruživanju demokratskih masa protiv opasnosti fašističke agresije. Kako se zasjedanje vremenski poklapalo s Hitlerovim komadanjem Čehoslovačke Republike (14–16. ožujka 1939. godine) Centralni je komitet prihvatio posebni proglas »Narodi

⁵¹ Usprkos svim nastojanjima naredni broj *Proleter*a nije izašao u domovini, već u Parizu (štampan u Baselu). Tek 1940. godine *Proleter* je tiskan u domovini, u Jugoslaviji. Usprkos poteškoćama oko tiskanja u inostranstvu, *Proleter* za svibanj 1939. godine ipak je, prema svemu, doista već u tom mjesecu i izašao, jer o njemu raspravlja već Bilten Odjeljenja za državnu sigurnost za lipanj 1939. godine, SNS 2686/39 – 20/242, Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split: »Potrebno je skrenuti pažnju na ponovnu pojavu 'Proleter'a', službenog glasila Komunističke partije Jugoslavije, koji se bez oznake mjesta štampanja, nakon prekida od petnaest mjeseci, ponovo poštom unosi u zemlju, na adrese aktivnih komunističkih propagatora i simpatizera komunizma, ovaj puta iz Belgije.« Bilten donosi kraću analizu pojedinih članaka iz svibanjskog broja *Proleter*a i kaže, uz ostalo: »Dosledan liniji koju je već i dosad provodio posredstvom partijskih organizacija u domovini, Centralni komitet i ovog puta zvoni na uzbunu, kako nezavisnosti Jugoslavije preti ozbiljna neposredna opasnost od akcija osovinskih sila. [...] Ponovna pojava 'Proleter'a' i unošenje većih količina i ostale partijske literature u zemlju, u kojoj se osim teoretskih doktrina daju i praktične instrukcije za djelovanje, naposljetku navodi nas na zaključak, da postoji pojačana komunistička akcija, sve s krajnjim ciljem pripremanja pogodnih uvjeta za trenutak nasilnog napadaja na postojeći socijalni i državni poredak.«

⁵² Vjerojatno su održana dva sastanka na Lisci i jedan u Zagrebu. Mogućnost održavanja jednog sastanka u Podsredi Edvard Kardelj je u (već spomenutom) razgovoru odbacio, navodeći kako Tito nipošto nije htio širem krugu ljudi otkrivati svoje boravište u Podsredi. – Svi podaci, koji su u navedenom dokumentu u zagradama, pridodani su kao objašnjenje.

⁵³ Nisu, međutim, od prijašnjeg Privremenog rukovodstva KPJ uključeni Andrija Žaja i Dragutin Petrović.

Jugoslavije»,⁵⁴ koji se svrstava u najznačajnije dokumente o ulozi i stajalištima KPJ tog vremena o antifašističkoj borbi jugoslavenskih naroda. Proglas je napisan sa žarom i točnošću prosuđivanja koji podsjećaju na sličan poziv jugoslavenskoj javnosti nakon nacističkog zaposjedanja Austrije u ožujku 1938. godine. Svake pažnje dostojna je činjenica kako se u tekstu međusobno isprepliću njegova nacionalna i socijalna komponenta, stvarajući programatsku cjelinu.

Neka nam bude dopušteno na ovom mjestu citirati tri karakteristična odlomka koji predstavljaju jezgru proglašenja, a svojom neposrednošću ujedno ukazuju na atmosferu toga vremena.

U prvom dijelu proglašenja upozorava: »Narodi Jugoslavije, tragedija čehoslovačkih naroda nas poziva da budemo budni pred opasnošću koja nam prijeti! Njemački i talijanski imperijalisti već spremaju svoj daljnji pohod na Istok i Jug, njihovi apetiti su toliko veći ukoliko nailaze na manji otpor. Na redu su ostale male države na Balkanu i u istočnoj Evropi. Na redu je Jugoslavija! Fašistički osvajači ne nastupaju odmah s grubom vojnom silom. Preko svojih fašističkih agenata oni nastoje da najprije iznutra rastoče i oslabe snage naroda i tako pripreme njegovu propast. Čehoslovačka neka nam bude za to najbolji primjer.«

Zatim letak pojedinačno apostrofira sve jugoslavenske narode, obraćajući se posebice radničkoj klasi Jugoslavije i jugoslavenskoj omladini koja treba u tim sudbonosnim trenucima uložiti »sve svoje snage u službu odbrane mladog pokoljenja, mira, slobode i prava svog naroda«, i programatično završava:

»Ma koliko bili teški dani iskušenja koji stoje pred nama, nema razloga da se klone duhom. Nezavisnost Jugoslavije se može očuvati od najezde fašističkih osvajača ako okupimo sve rodoljubive i demokratske snage i ostvarimo bratsku slogu i sporazum među narodima Jugoslavije. Nezavisnost Jugoslavije se može odbraniti ako njeni narodi budu zadovoljni i složni. A to se može postignuti samo tako, ako se narodu dadu njegova demokratska i nacionalna prava i ako se radničkoj klasi priznaju i garantuju njena politička i socijalna prava.«

O tom proglašenju Tito je pisao u svom izvještaju Kominterni, u rujnu 1939. godine, u Moskvi:⁵⁵ »Na sastanku su razmotrena važna pitanja, kao što je odbrana zemlje, jer je upravo u to vrijeme Hitler okupirao Čehoslovačku. Odmah smo razmotrili i objavili proglas cijelom narodu i vojsci Jugoslavije, podvlačeći našu jasnu orijentaciju u ovom pitanju.« U istom izvještaju Tito je u zasebnom poglavlju, kome je dao naslov »Rad Komunističke partije Jugoslavije na odbrani zemlje«, šire zacrtao inicijativu i uspjehe komunista u pogledu narodnoobrambene djelatnosti. Zato možemo značenje tog proglašenja ocijeniti tek uzimajući u obzir cjelovit pristup KPJ problemima jačanja obrambene sposobnosti Jugoslavije. Mada su alineje iz letka koje smo citirali svojevrsan odjek uskomešana vreme-

⁵⁴ ACK SKJ, fond CK KPJ 1939/1, slovenski letak u Arhivu CK Saveza komunista Slovenije, fond partijski leci. Vidi objavu u *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 164–167.

⁵⁵ »Izvještaj druga Waltera o položaju u Jugoslaviji«, ACK SKJ, fond KI, 1939/11, v. *Tito*, Sabrana djela V, Beograd 1977, 7 do 18.

na, u svojim su formulacijama ipak trezveno smišljene i isto tako u suglasnosti sa zaključcima što ih je godinu dana ranije prihvatio skup slovenskih komunista na Prvoj konferenciji KPS — u travnju 1938. godine — uz prisutnost i radni prilog Josipa Broza Tita.⁵⁶

Najveći dio zasjedanja CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici bio je posvećen raspravi o problemima partijske organiziranosti, a posebni se naglasak stavljao na potrebu o provjeravanju i čišćenju partijskih redova. Tako je već odmah na tome zasjedanju prihvaćeno nekoliko isključenja, koja su zatim bila u posebnom članku objavljena u svibanjskom broju *Proleter*.⁵⁷ Kritički se raspravljalo o djelatnosti frakcionaške grupe Petka Miletića na robiji u kaznionici u Sremskoj Mitrovici. Iz KPJ bili su isključeni Miletić i dvojica njegovih najužih suradnika. Isključenje je zadesilo, nadalje, »zbog nediscipline, grupašenja i zbog nepokoravanja zaključcima Partije« pojedine članove grupe partijskih aktivista, koji su u to vrijeme djelovali u Parizu i neke članove organizacije iz Dalmacije. Isključeni su bili i članovi KPJ, koje je u to vrijeme zahvatila čistka u Sovjetskom Savezu, što je u biti bilo tragično. U svojim Sabranim djelima Tito je zapisao,⁵⁸ da ih danas treba definitivno rehabilitirati, ustvrdivši koliko je čudovišno i do kraja nehumano »osuditi na smrt i strijeljati revolucionare i svoje dojučerašnje drugove, kako je to činio Staljin«.

Na zasjedanju je zaključeno da se u bliskoj budućnosti organizira zemaljsko savjetovanje rukovodećih kadrova KPJ: članova nacionalnih centralnih komiteta, pa i pokrajinskih, okružnih i gradskih komiteta.⁵⁹ Nadalje, prihvaćeno je zaključak da se uputi već pripremljeno Otvoreno pismo članovima KPJ, o kome je zasjedanje opširno raspravljalo i prihvatilo ga. Prihvaćena je i inicijativa da se do kraja provedu sve pripreme za tiskanje *Proleter* u domovini,⁶⁰ a od članaka koji su bili pripremljeni za svibanjski broj *Proleter* bilo još posebice riječi o napisu, posvećenom dvadesetogodišnjici osnivanja KPJ, koji je napisao Tito.

Sva četiri dana zasjedanja CK KPJ u kožarskoj radionici Tomaža Godeca, u Bohinjskoj Bistrici, prošla su konspirativno i nisu se dogodile nikakve neprijatnosti. Istina, boravak stranih gostiju u Tomaža Godeca nije pobuđivao pažnju, jer je on bio sportaš-skijaš, takmičar, a i organizator priredaba i raznovrsnih tečajeva i uživao čak međunarodni ugled, pa je bilo posve uobičajeno da su ga posjećivali ljudi i zadržavali se u njegovu domu.

⁵⁶ U dane 17. i 18. travnja 1938. godine, neposredno nakon »Anschlusa«. Točka 8. zaključaka, prihvaćenih na toj konferenciji, glasi: »Slobodna, demokratska Jugoslavija, izgrađena na ravnopravnosti svih naroda i na blagostanju i zadovoljstvu radnog naroda, danas je jedini oblik države, u kojem Slovenci i ostali narodi u Jugoslaviji mogu tražiti utočište i zaštitu pred hitlerizmom. Za tu slobodnu Jugoslaviju mora slovenski narod ići u borbu u zajednici s hrvatskim, srpskim i ostalim narodima Jugoslavije.« Zaključci Prve konferencije Komunističke stranke Slovenije. Povijesni arhiv, CK SK Slovenije, fond: partijski leci, prijevod sa slovenskog.

⁵⁷ Članak pod naslovom »Isključenja«, koji je napisao Tito.

⁵⁸ Komentar uz članak »Isključenja«, *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 173.

⁵⁹ Iz »Izvjestaja druga Waltera o položaju u Jugoslaviji«, v. bilješku 55!

⁶⁰ V. bilješku br. 51.

Dokumenti KPJ, svjedočenje o toku njezine konsolidacije

Rezolucija CK KPJ koju je napisao Tito u sjedištu Kominterne, u Moskvi, a zatim je prihvatila Kominternu kao osnovu i polazište za buduće djelovanje jugoslavenskih komunista nije sadržavala upute i zaključke koji ne bi bili utemeljeni u dotadašnjem djelovanju jugoslavenske Partije ili bi možda bili čak u suprotnosti s njim. U prvom dijelu rezolucija je sadržavala upute za »udruživanje svih narodnih snaga protiv opasnosti fašističke agresije«; te su upute proistjecale iz ocjene političkih prilika u Jugoslaviji, kako ih je KPJ zacrtavala već dotle. KPJ je neprekidno upozoravala na opasnost fašizma, otkako se pojavio na evropskoj pozornici, osobito u novijem razdoblju, od Hitlerova dolaska na vlast u Njemačkoj, u siječnju 1933. godine.⁶¹ Već u ožujku 1933. godine, u vrijeme kad KPJ nije ni približno postigla svoju kasniju širinu, zapisala je u pozivu »Za zajedničku borbu protiv fašista«, objavljenom u *Proleteru*⁶²: »Dolazak Hitlera na vlast u Njemačkoj, jačanje fašizma u raznim drugim zemljama znači da je buržoazija odlučila pokušati preko mrtvih tijela tisuća radnika učvrstiti svoj krizom poljuljani položaj na račun i na štetu radnika. [. . .] Komunistička partija Jugoslavije predlaže socijaldemokratima, kako URS tako i ORŠ, organiziranje zajedničke borbe [. . .] protiv fašizma, reakcije i ratnofašističke diktature.« Istina, tada a i kasnije čak protiv takvih stajališta u redovima KPJ bilo je prilično sektaškog otpora, mada je naročito značajno da u godinama, osobito od Četvrte zemaljske konferencije KPJ dalje, možemo pratiti sazrijevanje i oblikovanje spoznaje u redovima KPJ, kako je općenito moguće okupiti široke narodne snage u antifašističkoj borbi! Sada, u godini 1938. i 1939, ta spoznaja prerasta klasični narodnofrontovski koncept, što je toliko očito iz naredne alineje rezolucije CK KPJ:⁶³ »U isto vrijeme KPJ treba da nastoji na zbližavanju i jedinstvenoj borbi svih stranaka, organizacija i grupa koje su spremne da brane nezavisnost Jugoslavije od agresije Hitlera i Mussolinija, ne isključujući ni organizacije Jevtića i Korošca ako su te organizacije zaista spremne da se bore protiv njemačkog i talijanskog fašizma i njihovih pomagača u zemlji.« Takav koncept udruživanja svih narodnih snaga u antifašističkoj borbi iziskivao je, razumljivo, krajnje razumijevanje, promišljenost i idejnu čvrstinu, kako se Partija ne bi razvodnila u buržoaskodemokratskoj atmosferi, kako bi KPJ u isto vrijeme sačuvala samu sebe »kao samostalnu partiju radničke klase« i kako bi odlučno izbjegla grešku »prilagođavanja nacionalističkoj i klasnoj ideologiji buržoazije«. S takvim stajalištima u vezi rezolucija je, između ostalog, osobito oštro osudila CK KPH za vrijeme parlamentarnih izbora. Progias CK KPJ je u svoje vrijeme preporučivao postavljanje kandidatskih lista Stranke radnog naroda u sastavu jedinstvene liste opozicionog bloka nacionalnog sporazuma; ali CK KPH je, podržavajući stanovište

⁶¹ Tridesetog siječnja 1933. godine maršal i predsjednik republike Hindenburg pristao je na prijedlog svojih reakcionarnih suradnika i povjerio mandat za sastav vlade Adolfu Hitleru.

⁶² *Proleter*, godište IX, br. 4, travanj 1933. godine.

⁶³ Rezolucija CK KPJ, ACK SKJ, fond KI, 1938/4, vidi *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 145–152.

da ne valja cijepati snage narodnog pokreta, osobito na pritisak grupe nacionalistički orijentiranih intelektualaca, prihvatio zaključak da u Hrvatskoj ne postoje uvjeti za postavljanje samostalne liste kandidatâ Stranke radnog naroda.⁶⁴ Već neposredno prije izbora Tito je takav postupak CK KPH najoštrije osudio, i to prosinačkim pismom Ivi Loli Ribaru,⁶⁵ pa je rezolucija KPJ rukovodstvu hrvatskih komunista čak predbacila »prirepaški odnos prema Mačekovoj stranci«,⁶⁶ isti je sud kasnije donijelo i zemaljsko savjetovanje u lipnju 1939. godine, u Tacenu.

Rezolucija CK KPJ opširnije je izložila zadatke, postavljene jugoslavenkim komunistima prilikom stvaranja jedinstvenoga radničkog fronta i jačanja sindikalne jedinstvenosti. Pri tom valja posebice svratiti pažnju na opomenu Centralnog komiteta KPJ članovima u zemlji, kako prilikom udruživanja radništva ne bi ponovo pravili sektaške greške: »Komunisti se moraju osloboditi ostataka štetnog sektaškog shvatanja, da je klasni pokret samo pokret radnika u okvirima sindikatâ, koji su slični bivšim crvenim sindikatima.«⁶⁷

U svom zaključnom dijelu, međutim, rezolucija CK KPJ raščlanjuje organizacione zadatke KPJ, posebice njezino usmjeravanje na masovni rad. Naglašava kako KPJ dosad nije iskoristila velike mogućnosti jačanja legalnog djelovanja, kako su to predviđali zaključci Sedmog kongresa Kominterne,⁶⁸ takvo stanje u Partiji navodno je dijelom posljedica toga što su u njezino rukovodstvo »privremeno prodrli neprijatelji radničke klase koji su ometali rad Partije«. KPJ treba da raskrinka i ukloni iz svojih redova sve »tuđe elemente i dvoličnike«, treba da razobliči i izolira iz radničkog pokreta sve »trockiste, provokatore i špijune«. Karakteristična frazeologija koja svakako odražava oštricu problema, s kojim se Partija u to vrijeme morala sukobljavati, ukoliko je htjela postići najveću moguću unutrašnju jedinstvenost, akcionu sposobnost i širinu djelovanja. Kako je zasjedanje CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici raspravljalo o tim problemima, već smo spomenuli.

Rezolucija CK KPJ kritički je obradila djelovanje Radničke stranke, formiranje njezinih inicijativnih odbora i napredak koji je u tome postignut posljednjih godina. Upozoravala je na nužnost širine u organizaciji te stranke, na potrebu uključivanja seljačkog elementa u inicijativne odbore, i na mogućnost da bi u tim odborima više surađivali socijaldemokratima.

Cijela KPJ neka svoju glavnu pažnju usmjeri na ova pitanja: a) učvršćivanje vlastite politike i taktike, b) ocjena i selekcija vlastitih kadrova, c)

⁶⁴ Tito, *Sabrana djela IV*, Beograd, 1977, 289, bilješka 408.

⁶⁵ Prvi prosinac 1938. godine, Titovo pismo Ivi Loli Ribaru (ACK SKJ, fond KI, 1938/35), objavljeno u *Tito, Sabrana djela IV*, Beograd 1977, 142 i 143: »Stav koji je zauzeo hrvatski čaća (CK KP Hrvatske), u pravom smislu riječi je kapitulantski i likvidatorski, što je trebalo najodlučnije osuditi kao jednu od najsudbonosnijih grešaka našeg rada u posljednje vrijeme.«

⁶⁶ V. bilješku br. 63!

⁶⁷ Ovdje se prvenstveno pomišljalo na bivše Nezavisne sindikate, zabranjene od početka šestojanuarske diktature.

⁶⁸ Sedmi kongres Komunističke internacionale od 25. srpnja do 20. kolovoza 1935. godine. Prisustvovali su mu zastupnici 65 komunističkih partija, među njima i delegacija KPJ.

propaganda marksizma-lenjinizma u najširim masama, d) marksističko-lenjinističko izobražavanje i odgoj vlastitih i skojevskih kadrova, e) popularizacija uspjeha i politike Sovjetskog Saveza. Prilikom potanijeg tumačenja tih uputa rezolucija je opširnije govorila o nužnosti popularizacije partijske štampe, o nužnosti objavljivanja i proučavanja Historije VKP(b), o organizaciji studijskih kružoka marksizma-lenjinizma, o vraćanju partijskih kadrova, koji su se dotad nalazili u inozemstvu na masovni rad u domovinu i, između ostalog, o uvjetu za uspješno djelovanje KPJ — naime da rukovodstvo Partije mora djelovati u zemlji.

Rezolucija o radu članova KPJ među omladinom u Jugoslaviji, koju je Kominternu prihvatila u isto vrijeme kad i rezoluciju CK KPJ,⁶⁹ u biti je njezina dopuna, a njezin je naglasak na problemu stvaranja jedinstvenoga omladinskog pokreta u zemlji i na osposobljavanju kadrova iz redova radničke, seljačke i školske omladine. Među osnovnim konstatacijama rezolucije na prvom je mjestu naglašeno kako je pogrešno tumačenje pravca koji je 1935. godine inaugurirao Šesti kongres Komunističke omladinske internacionale,⁷⁰ umjesto do likvidacije ilegalnih metoda djelovanja SKOJ-a i njegova sektaškog karaktera, dovelo na mnogim mjestima do likvidacije skojevskih organizacija. Osnovni je zadatak jugoslavenske komunističke omladine da udruži omladinu svih naroda u front za nacionalnu nezavisnost Jugoslavije i u zajedničku borbu za zaštitu nezavisnosti zemlje zbog opasnosti fašističke agresije Njemačke i Italije, »protiv svih njihovih agentura u zemlji sa Stojadinovićem na čelu«, dalje za potpunu demokratsku ravnopravnost svih naroda Jugoslavije, za osnivanje vlade za obranu nacionalne nezavisnosti Jugoslavije koja će biti sposobna organizirati neslomivi otpor i obranu zemlje od fašističke agresije. Ta bi vlada provela raznorazne socijalne reforme, između ostalog morala bi popraviti materijalne i kulturne prilike, u kakvim živi narod i njegova omladina u gradu i na selu, itd.

Ocjena te rezolucije mogla bi nas dovesti do zanimljivih razmišljanja. Očita je svaka odsutnost bilo kakvog pokroviteljskog tona u njoj, mladi jugoslavenski komunisti, skojevci, tretirani su, razumije se, vezanim sveukupnim svojim djelovanjem za cjelovitost revolucionarne borbe i njezinih ciljeva, kao samostalna politička snaga, odgovorna za sudbinu mlade generacije i kao nosilac obrambene sposobnosti i spremnosti mlade generacije.

Treba spomenuti da je rezolucija preporučivala organiziranje nacionalne konferencije, kako bi se »postigla potpuna principijelna jasnoća u mladim članovima Partije i skojevaca, koji rade u omladinskom pokretu«. Ta konferencija trebalo je da uputi omladini manifest u kojem bi je pozvala da »ujedini sve svoje snage u borbi za obranu nacionalne nezavisnosti Jugoslavije, kojoj prijete njemački fašistički imperijalizam i njegova agentura — jugoslavenska reakcija, i u borbi za njene ekonomske, kulturne i političke zahtjeve«. — Doista je kasnije, 6. kolovoza 1939. godine, uslijedila Peta zemaljska konferencija SKOJ-a na Velikoj planini.

⁶⁹ ACK SKJ, fond KI, 1938, objavljena u *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, 134–138.

⁷⁰ *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, kronologija.

Otvoreno pismo članovima KPJ, koje je zapravo predstavljalo osnovni radni dokument zasjedanja CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici, svojim doduše detaljnim dopunama nije bitno proširilo radni koncept Partije i SKOJ-a, natuknut u obadvije spomenute rezolucije; možda bi se moglo tvrditi da je ono još jače istaklo njihovo akciono značenje. U prvi plan postavilo je borbu protiv oportunitizma u partijskim redovima, citirajući primjere iz bliske prošlosti, npr. pasivno stajalište pojedinih partijskih organizacija u Hrvatskoj kao i drugdje, otpor masa u Srbiji protiv konkordata, primjere kritike proglašenja CK KPJ u ožujku 1938. godine u vrijeme Hitlerove okupacije Austrije u Hrvatskoj i u Dalmaciji, kad su pojedini članovi KPJ bili protiv široko zasnovanog udruživanja svih demokratskih i patriotskih snaga u obrani nezavisnosti Jugoslavije.

U Otvorenom pismu članovima KPJ obuhvaćena je, također, i konstatacija koja daleko premašuje njegovo isključivo akciono značenje. O usmjeravanju političkih kadrova iznijet je, naime, sud, da u odgoju političkih kadrova, pri čemu valja imati »mnogo strpljenja i takta«, Partija mora »u isto vrijeme voditi nemilosrdnu borbu protiv svih skretanja i likvidatorstva. Takve su pojave naročito česte kod naglih političkih promjena i uoči teških događaja.«

Proces sazrijevanja i pročišćavanja Partije tom je konstatacijom smješten u proporcije svjetske povijesti pa valja s toga gledišta prosuđivati i izuzetnu zrelost odluka sa zasjedanja u Bohinjskoj Bistrici i onih kasnije u Tacenu, kraj Ljubljane. Rukovodeći kadar KPJ svjesno je preuzeo na sebe odgovornost za vlastito prosuđivanje prilika unutar Partije kao i okolnosti u osjetljivoj i punih protivnosti narodnopolitičkoj sferi. Prilikom prihvaćanja zaključaka tako značajnih za daljnju konsolidaciju Partije, CK KPJ je mogao u Otvorenom pismu članovima KPJ opravdano zapisati: »Radeći u interesu svog naroda: u interesu mira, demokracije, nacionalnog oslobođenja i nezavisnosti Jugoslavije, mi, komunisti, time nimalo ne odstupamo od svojih načela, naprotiv, jedino je to pravi put kojim avangarda radničke klase mora da ide.« Jest, bio je to put najšire povezanosti s masama za koju se moralo zalagati, a otpasti su morali svi, koji se nisu mogli osloboditi sektaštva i nisu mogli svoje osobne ambicije potčiniti ciljevima zajedničke borbe. U biti to je vrijedilo za sveukupnu povijest Partije.

I naredni dokument, nazvan »Dvadesetogodišnjica KPJ«, o kojem moramo nešto reći u ovom sklopu, polaže najviše na povijesno osvjetljavanje borbe KPJ za jedinstvenost i na njezino usmjeravanje na rad s masama. Značenje toga dokumenta dolazi posebice do izražaja zato što je bio objavljen u svibanjskom broju *Proleter*a, zajedno s ostalim materijalima koji su pripremljeni i prihvaćeni na zasjedanju CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici; generacija komunistâ, koja je u to vrijeme prihvaćala tako sudbonosne odluke, činila je to kao nasljednik dugogodišnje revolucionarne borbe Partije i njezinog prkošenja »svim viyorima i svim udarima, da sačuva svoju jedinstvenost«.71

71 Citat iz »Izvjestaja druga Waltera o položaju u Jugoslaviji«, v. bilješku br. 55! Osim toga izvještaja sadrži podatke o zemaljskom savjetovanju još i Titovo pismo generalnom sekretaru IKKI Georgiju Dimitrovu, koje je bilo otposlato iz zemlje i stiglo u Pariz u ruke Lovri Kuharu, 20. lipnja 1939. godine (ACK SKJ, fond KI, 1939/6), objavljeno u

*Zemaljsko savjetovanje KPJ u Tacenu, kraj Ljubljane,
9. i 10. lipnja 1939. godine*

Zemaljsko savjetovanje rukovodećeg kadra KPJ održano je 9. i 10. lipnja 1939. godine u kući Mihe Novaka, u Tacenu, kraj Ljubljane, usred zabitnog predgrađa. Kao što je već rečeno, to savjetovanje možemo označiti kao nastavak zasjedanja CK KPJ u Bohinjskoj Bistrici, jer je gradivo o kojem se tamo diskutiralo sada steklo širu potvrdu.

Tito se u razdoblju nakon svog boravka u Staroj Fužini zadržavao dijelom u Zagrebu i Beogradu, radeći na pripremama za zemaljsko savjetovanje, a dijelom u Trepčama, kod svoje tetke Ane Kolar, odnosno nekoliko dana i u Mariboru. Centralni se komitet u međuvremenu, kako smo već spomenuli, sastajao još u tri navrata; taj podatak već i sam svjedoči koliko temeljito je bilo pripremljeno tacensko zasjedanje.

Zemaljsko savjetovanje trajalo je, prema Titovim navodima, čak 20 sati. Izvršena je temeljita analiza stanja u Partiji i na osnovi te analize donesena ocjena o sveukupnom potencijalu revolucionarnih snaga u zemlji, osobito o njihovom odnosu prema ostalim političkim grupama. Rasprava je s najrazličitijih gledišta osvijetlila opću orijentaciju KPJ u uvjetima vanjskog i unutarnjopolitičkog položaja, koji se brzo mijenjao, a na osnovi programskog koncepta koji je prethodno izradilo uže rukovodstvo.⁷²

Savjetovanju je prisustvovao 31 sudionik — 29 delegata i dva gosta —⁷³ i to iz Slovenije, Hrvatske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore i iz Vojvodine. Svoje predstavnike poslale su sve nacionalne i pokrajinske organizacije KPJ, osim Dalmacije i Makedonije. Glavni referat »Stanje u Partiji« održao je Josip Broz Tito; Edvard Kardelj govorio je o unutarnjo- i vanjskopolitičkom položaju, Ivo Lola Ribar o SKOJ-u, a Franc Leskošek i Aleksandar Ranković, svaki u svome referatu, raspravljali su o problemima sindikalnog rada.⁷⁴ Predsjednik zasjedanja bio je Miha Marinko.

⁷² Tito, *Sabrana djela IV*, Beograd 1977, 198 i 199, kao i sastavi, objavljeni pod zajedničkim naslovom »Zemaljsko savjetovanje KPJ« u *Proleteru*, godišće XVI, br. 1–2, siječanj–veljača 1940. godine (uvodni članak s rezolucijom savjetovanja) i Titov referat »Stanje u partiji« – sveukupno gradivo objavljeno je i u *Tito, Sabrana djela IV*, Beograd 1977, 200–211.

⁷³ Miha Marinko zapisao je u članku »O tridesetogodišnjici savjetovanja u Tacenu« (slovensko izdanje *Komunist*, 13. lipanj 1969. godine): »Novo Titovo rukovodstvo već je imalo izrađenu jasnu programsku osnovu, kakvu je iziskivalo tadašnje do kraja napregnuto vrijeme, kad su se sve očitije gomilali crni oblaci, kobni po naše narode. Osnova ove politike bila je sadržana u prethodno izrađenoj rezoluciji užeg rukovodstva, koje je raspravljalo o njoj i potvrdilo šire savjetovanje u Tacenu ispod Šmarne gore.« (Prijevod sa slovenskog).

⁷⁴ »Izvještaj druga Waltera o položaju u Jugoslaviji«, v. bilješku br. 71!

⁷⁴ Podjednako. Prema dosadašnjim istraživanjima ustanovljeni su ovi sudionici zemaljskog savjetovanja: Josip Broz Tito, Edvard Kardelj, Franc Leskošek, Tone Tomšič, Miha Marinko (koji je bio predsjednik zasjedanja), Slavko Šlander, Miloš Zidanšek, Stane Žagar, Aleksandar Ranković, Žarko Zrenjanin, Miloš Matijević, Ivo Lola Ribar, Dušan Petrović Šane, Moma Marković, Tulić (?), Josip Kraš, Rade Končar (?), Uglješa Danilović, Mujo Pašić, Ivan Milutinović, Blažo Jovanović i Vencelj Perko (podaci u povijesnom arhivu CK SK Slovenije).

Tito je u svom referatu posebno naglasio organizacijsko pitanje («Naša organizacija treba se shvatiti tako, da se pređe s malenih izoliranih ćelija na veće partijske jedinice, ukorijenjene u masama. Jedna fabrika — jedna partijska ćelija. Jedna masovna organizacija, jedna partijska jedinica, ali koja će biti usidrena i čvrsto povezana s dotičnom organizacijom, u kojoj će njeni članovi djelovati kao najsvjesniji i najodlučniji dio te organizacije...»). U vezi s tim osvijetlio je i analizirao provođenje u život uputa Sedmog kongresa Komunističke internacionale o prelazu komunističkog pokreta na pozicije legalne djelatnosti, zahvatio u problematiku odnosa između legalnog i ilegalnog rada, skrenuo pažnju posebice na opasnost, koja je došla do izražaja osobito u Dalmaciji, a i u Hrvatskoj i u Srbiji, pa bi narušeni odnos između ilegalne organizacije i uspostavljanja legalnih foruma mogao dovesti do likvidacije stranke. I još je jedan problem u tom dijelu Titova referata došao naročito do izražaja; događalo se, naime, da su komunisti ulaskom u različite masovne organizacije stekli položaj, da su se u njima posve izgubili i čak poprimili navike i politička uvjerenja posve slična uvjerenjima organizacije u kojoj su djelovali.

Tito je opširno raspravljao o problemu uključivanja žena u KPJ, nadalje o teoretskom i politično-odgojnom radu, o disciplini u Partiji i o potrebi političke budnosti.

S tog savjetovanja sačuvani su samo Titov referat i rezolucija, tako da o toku rasprave, s obzirom na ostale referate, možemo zaključivati posredno, na temelju memoarskog gradiva. Tako je Miha Marinko sačuvao u sjećanju bitne elemente Kardeljeva referata, osobito opširna tumačenja vanjskopolitičkih zbivanja i igru imperijalističkih snaga oko sudbine Čehoslovačke, zatim usmjeravanje njemačkog fašizma prema konfrontaciji sa Sovjetskim Savezom i unutarnjopolitičke poteze režima JRZ prilikom dogovaranja s hrvatskom buržoazijom.⁷⁵

Razumljivo, zaključci, koji su bili prihvaćeni na savjetovanju, odražavaju sve bitne elemente referata, pa se, usuglašeni s odlukama Kominterne o konsolidaciji KPJ i s dotadašnjim djelovanjem »novog partijskog rukovodstva« kao i s vlastitim zahtjevima za još odlučnije čišćenje partijskih redova, srede prilikom u vrhu hrvatske Partije, obnovi organizacije u Makedoniji, postavljanju novog rukovodstva u Dalmaciji, itd., sadržajno uključuju u tok šire, više mjeseci vođene rasprave bitnih problema KPJ. Za upoznavanje prilika i atmosfere na savjetovanju i za njegovu uspješnost više je nego ilustrativna Titova ocjena, u njegovu izvještaju Kominterni u rujnu 1939. godine,⁷⁶ kad je napisao: »Kod svih delegata mogao se zapaziti veliki entuzijazam. Savjetovanje je mnogo dalo delegatima, naročito u pogledu razmjene iskustava iz drugih oblasti. Ono ima posebno veliki značaj za mobilizaciju aktiva u cilju konsolidacije i jačanja Partije. Na Savjetovanju su sve odluke donijete jednoglasno.« U izvještaju, međutim, koji je Tito o tom savjetovanju objavio u *Proleteru*,⁷⁷ naglasio je kako je bilo iz izvještaja delegata i iz rasprave očito,

⁷⁵ V. bilješku br. 72!

⁷⁶ »Izvještaj druga Waltera o položaju u Jugoslaviji«, v. bilješku br. 71!

⁷⁷ V. bilješku br. 71!

da oni uglavnom pravilno shvaćaju zadatke koji u posljednje vrijeme stoje pred KPJ, a to je jamstvo »da ćemo prebroditi i savladati sve poteškoće pri izvršavanju tih zadaća«.

Miha Marinko je u članku »O tridesetogodišnjici savjetovanja u Tacenu« utvrdio, zašto je to savjetovanje održano u Sloveniji. Napisao je: »Da je sastanak održan upravo u Sloveniji nije bio slučaj. Partijske organizacije u Sloveniji imale su za sobom već nekoliko godina uspješnog rada u pogledu unutrašnje konsolidacije. Bez osobitih većih potresa uklonjena su i trvenja s bivšim Gorkičevim rukovodstvom u inostranstvu kao i pometnja što ju je stvaralo dogmatsko uplitanje izvana, bez poznavanja prilika i mogućnosti djelovanja u zemlji. [...] Tito je već prije ovog savjetovanja prisustvovao slovenskoj konferenciji u Medvodama,⁷⁸ uoči Četvrte zemaljske konferencije 1934. godine u Ljubljani. Od tog vremena postoji njegovo dobro osobno poznanstvo i prisna suradnja s drugom Kardeljem. Drug Tito našao se i na konferenciji KP u Šmiglovoj klijeti, iznad Grajske vasi, u Savinjskoj dolini.⁷⁹ Dva sastanka novog Titovog politbiroa održana su na Lisci.«⁸⁰

U istom je članku Marinko obnovio i sjećanje na zaključak savjetovanja i na razilazak u Tacenu: »Rastadosmo se s jasnom vizijom sve bliskijeg ratnog konflikta. Objasnjen nam je bio zadatak da mi komunisti moramo prevladati ograde tadašnjih forma narodnog, antifašističkog fronta još šire u narodnoobrambenu organizaciju, oslanjajući se na tada jedinu snagu obrane mira — na Sovjetski Savez.«

Priznanje revolucionarnoj borbi jugoslavenskih komunista

U svom referatu Kominterni o stanju u Jugoslaviji⁸¹ Tito je podnio izvještaj o još dva značajna skupa jugoslavenskih komunista, oba značajna za jačanje i produbljivanje revolucionarne borbe jugoslavenskih komunista u to doba. Tjedan dana nakon zemaljskog savjetovanja u Tacenu, okupilo se, prema Titovim podacima, tridesetak rukovodećih članova Partije iz Slovenije na savjetovanju CK Slovenije. Najnovijim istraživanjem ustanovljeno je prilično pouzdano da je to savjetovanje održano na Vrhehu, iznad Trbovljâ, i da je prisustvovao i Tito.⁸²

U kolovozu 1939. godine ostvarila se konačno i preporuka, koju je sadržavala, u siječnju 1939. godine, u Moskvi, prihvaćena »Rezolucija o

⁷⁸ Pokrajinska konferencija KPJ za Sloveniju, 16. rujna 1934. godine.

⁷⁹ Prva konferencija KP Slovenije, 17. i 18. travnja 1938. godine.

⁸⁰ Misli se na sastanak radi formiranja Privremenog rukovodstva u domovini, u svibnju 1938. godine, zatim na sastanak (slovenskog) dijela CK KPJ na početku svibnja 1939. godine ispod vrha Lisce, na kojem se Miha Marinko uopće prvi put u životu sreo s Titom, pa je tada bilo utanačeno da će Marinko rukovoditi tacenskim savjetovanjem u ulozi predsjednika. Zapravo, posve je vjerojatno da je došlo do sjednice cjelokupnoga Centralnog komiteta (osim Mihe Marinka), u planinskoj kući na Lisci, na početku travnja 1939. godine, nakon toga kad se izjalovio sastanak sazvan u neku seljačku kuću u selu Brege, u blizini Krškog, koji je organizirao Maks Stermecki.

⁸¹ V. bilješku br. 55!

⁸² Podaci iz memoarskog gradiva u Arhivu CK SK Slovenije.

djelatnosti članova KPJ među omladinom u Jugoslaviji«, i sazvana je zemaljska konferencija SKOJ-a. Peta zemaljska konferencija SKOJ-a održana je 6. kolovoza 1939. godine na Maloj planini, iznad Kamnika, a organizirao ju je CK SKOJ-a uz pomoć slovenske partijske i skojevske organizacije. Konferencijom je rukovodio Ivo Lola Ribar, a kao član CK KPJ bio je prisutan Franc Leskošek. Neko je vrijeme sudjelovao u radu i Edvard Kardelj koji je imao referat o analizi političkog položaja u Jugoslaviji. Dvadesetak delegata iz raznih pokrajina Jugoslavije — jedino Makedonija i Bosna i Hercegovina nisu bile zastupljene — raspravljalo je o problemima organiziranja radničke, seljačke i studentske omladine u borbi za njezina ekonomska, kulturna i politička prava i razmatralo probleme djelovanja komunističke omladine u legalnim masovnim organizacijama i udruživanja omladine svih staleža u jedinstveni pokret radničke i radne omladine. Uz ostalo, na konferenciji je u diskusiji došlo do izražaja uputstvo CK KPJ-a, »Pismo mladim komunistima«, objavljeno u svibanjskom broju *Proleter*, »udružiti sve snage mlade generacije, sve nefašističke organizacije, udružiti omladinu svih radnih slojeva i svih narodnosti u našoj zemlji u borbi za obranu državne nezavisnosti, a od opasnosti fašističke agresije Njemačke i Italije i podređivanja Jugoslavije njihovim ciljevima«. Na osnovi triju referata (Ivo Lola Ribar: O organizacionim pitanjima i zadacima SKOJ-a, Dušan Mamula: O radničkoj omladini, i (vjerojatno) R. Mitrović: O ulozi omladine u obrani zemlje) i diskusijskog priloga Lea Matesa o ideološko-političkom radu u SKOJ-u i proučavanju Historije VKP(b) konferencija je konstatirala⁸³ da je SKOJ prebrodio osnovne poteškoće u reorganizaciji prema uputama Šestog kongresa Komunističke omladinske internacionale i kako je na najboljem putu da se organizaciono učvrsti i osposobi za svoju ulogu, i u omladinskom pokretu posebno i općenito u sveukupnom političkom životu u zemlji.⁸⁴

Prvih dana kolovoza 1939. godine Tito je otputovao iz zemlje. Nakon tri tjedna proboravljena u Parizu, nastavio je put u Sovjetski Savez, kamo je stigao 1. rujna 1939. godine, znači na dan, kad je započeo drugi svjetski rat.⁸⁵ Zatim je u toku rujna u tančine informirao rukovodstvo Kominterne o položaju u Jugoslaviji, o stanju u KPJ i o njezinim budućim zadacima. Napisao je dva opširna izvještaja, koji sadrže cjelovit prikaz i ocjenu najznačajnijih vanjskopolitičkih i unutarnjopolitičkih događaja u jugoslavenskoj političkoj sferi u 1939. godini, uz još potanju ana-

⁸³ Podaci iz memoarskog gradiva u Arhivu CK SK Slovenije. *Proleter* godište XVI, br. 1–2, siječanj–veljača 1940. O Petoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a navodi opširnije podatke Miroljub Vasić u svojoj knjizi: *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941*, Beograd 1977. Prema Vasićevim podacima konferenciji su prisustvovali: Ivo Lola Ribar, Leo Mates, Boris Kraigher (članovi CK SKOJ-a), Lidija Šentjurg, Dušan Mamula, Marijan Cvetković, Joža Vlahović, Mihailo Švabić, Ratko Mitrović, Dobrivoje Radosavljević i vjerojatno još Ljubinka Milosavljević, Budo Tomović i Mileva Vuković. Iz Slovenije bio je prisutan još Maks Gašparič. Na konferenciji izabran je ovaj Centralni komitet SKOJ-a: Ivo Lola Ribar, Vili Vresk, Stane Bobnar, Dušan Mamula, Dobrivoje Radosavljević, Leo Mates i Veljko Vlahović. Podaci Josipa Broza Tita, rujna 1939. godine (ACK SKJ, fond KI, neregistrirano gradivo), objavljeno u *Tito*, Sabrana djela V, Beograd 1978, 182–184.

⁸⁴ *Miroljub Vasić*, *Revolucionarni omladinski pokret u Jugoslaviji 1929–1941*, 484.

⁸⁵ *Tito*, Sabrana djela IV, Beograd 1977, kronologija.

lizu djelovanja KPJ i SKOJ-a od siječnja do rujna 1939. godine.⁸⁶ U iscrpnim informacijama o konstituiranju CK KPJ, o zemaljskom savjetovanju KPJ, o konferenciji slovenskog pokrajinskog aktiva na Vrhehu, tjedan dana kasnije, 17. lipnja 1939. godine, i o Petoj zemaljskoj konferenciji SKOJ-a, 6. kolovoza 1939. godine na Velikoj planini, dao je pregledan prikaz nastojanja rukovodstva KPJ za produbljivanje i učvršćivanje partijskih veza između pojedinih pokrajina u zemlji i ostvarivanja jedinstvene partijske politike u svim prilikama. Nanizao je podatke o brojčanoj snazi i organiziranosti KPJ, o djelovanju inicijativnih odbora Radničke stranke, o uspjesima KPJ u sindikalnom pokretu, o političkom i teoretskom izobražavanju članstva, jednom riječju, o svim onim osnovnim elementima partijskog djelovanja, koji su karakteristični za to razdoblje. Ocijenio je SKOJ »da je sad konsolidiran i da pravilno shvaća liniju Šestog kongresa Komunističke omladinske internacionale«. U analizi unutarnjopolitičkih događaja progovorio je, između ostalog, i o ulozi i značenju sporazuma Cvetković–Maček, koji je bio objavljen u Jugoslaviji u predvečerje rata, 26. kolovoza 1939. godine; Tito je posebice naglasio da je riječ o sporazumu buržoaskih vrhova, a da to nije narodni sporazum. Rat, koji je na početku rujna 1939. godine zahvatio svijet, definirao je kao imperijalistički, dok je o posljedicama koje bi mogao imati pakt, zaključen između Njemačke i Sovjetskog Saveza 23. kolovoza 1939. godine, napisao: »KPJ još će energičnije nastaviti borbu protiv reakcije i fašizma.«

Sekretarijat Izvršnog komiteta Komunističke internacionale je, naposljetku, 23. studenog 1939. godine, nakon duže rasprave o Titovim informacijama o djelovanju KPJ, prihvatio njegov izvještaj i konstatirao da je rukovodstvo KPJ u svom djelovanju uspjelo steći potpuno povjerenje članstva i da je KPJ počela ozbiljno ostvarivati zaključke od 5. siječnja 1939. godine.⁸⁷ Objašnjavajući tu svoju ocjenu, sekretarijat IKKI-ja je konstatirao da je stanje »dezorganizacije u Partiji«, prouzrokovano štetnom djelatnošću prethodnih rukovodilaca, novo rukovodstvo uspjelo likvidirati, te politički i organizaciono učvrstiti redove KPJ.

Kominterna je, razumljivo, imala i određeni broj kritičkih primjedbi o djelovanju KPJ i svoja stanovišta o njenim budućim zadacima; ipak, sveukupni zapisnik sjednice sekretarijata IKKI-ja, na kojoj je formulirana takva ocjena, dokument je o velikoj pobjedi KPJ u međunarodnim razmjerima, uz priznanje njezinih uspjeha koje je postigla u procesu svoje konsolidacije i u nastojanjima za što veći utjecaj u jugoslavenskom društvu.

⁸⁶ »Izvještaj druga Waltera o položaju u Jugoslaviji«, v. bilješku br. 71! »Situacija u Jugoslaviji, KPJ i njeni predstojeći zadaci« (Walterov izvještaj) 26. rujna 1939. godine (ACK SKJ, fond KI, 1939/8), objavljeno u *Tito*, Sabrana djela V, Beograd 1978, 19–27.

⁸⁷ »Odluka sekretarijata o izvještaju druga Waltera o radu KPJ«, 23. studenog 1939. godine (ACK SKJ, fond KI, 1939/10), *Tito*, Sabrana djela V, Beograd 1978, 194 i 195.